folklor/edebiyat, cilt:18, sayı:69, 2012/1

Osmanlı Devlet Salnamelerinde Katolik Ermeniler (1847-1918)

Canan Seyfeli*

Giriş

Bu çalışma 1847-1918 yılları arasında 68 sayı halinde yayımlanan Osmanlı Devlet Salnamelerinde Katolik Ermenilere ait kayıtları ele almıştır.

Çalışmanın amacı Katolik Ermenilerin yaklaşık üç çeyrek asırlık süreçteki Osmanlı nezdindeki temel gelişmelere ışık tutmaktır. Çalışma ışığını salnamelerin resmi yayın organı olmasından almaktadır. Bu özelliğiyle konuyla ilgili yapılacak çalışmalarda Ermeni Katoliklerin yaşadığı sürecin bütün olarak görülmesine ve kolay takip edilmesine katkı sunacaktır.

Önce salnamelerin çıkış tarihine kadar Osmanlı Devleti'nde Katolik Ermenilerin yaşadığı, ayrı bir millet olarak kabul edilerek diğer patrikliklerden bağımsızlıklarını kazanmaları süreci ele alınmıştır. Bu sürecin devamı niteliğinde olan salnamelerin çıktığı dönem ayrıca işlenmemiştir. Sonrasında ise salnamelerdeki durumları olduğu gibi ortaya konmuştur. Yer yer değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Salanâmelerde meydana gelen değişiklikler bir önceki yıla göre yeni kayıtlar belirtilerek verilmiştir. Eğer değişiklikler çoksa kolay takibi sağlaması için tamamı tablo halinde verilmiştir.

*Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Öğretim Üyesi, cseyfeli@yahoo.com

I- Osmanlı Devleti'nde Katolik Ermeniler

Aziz Krikor Lusavoriç tarafından kurulan (M.301) Ermeni Apostolik Kilisesi çoğunlukla batılı kaynaklarda kurucusunun isminden dolayı Gregoryen Ermeni Kilisesi diye de bilinir. Ermeni Kilisesi ayrı ve bağımsız bir kilisedir.

Kadıköy konsili (M.451) ve kararlarını kabul etmeyen Ermeni Kilisesi ile Ortodoks Rum ve Katolik Roma Kilisesi arasında tarih boyunca birlik oluşturma girişimleri olmuş, dolayısıyla iletişim içerisine girmişlerdir. Katoliklerle Ermenilerin karşılaşması Haçlı seferleri ve sonrasında Katolik misyonunu yüklenmiş tarikatsal kuruluş üyelerinin Kilikya'da olsun Kafkasya'da olsun Ermeniler arasında bulunmaları ile gerçekleşmiştir. Böylece Katolik inancı benimseyen Ermenilerin varlığına yol açmışlardır.[**]

Ermenilerin yaşadığı bölgelerin çoğunluğu Yavuz Sultan Selim ve Kanuni dönemlerinde Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Fakat Osmanlı Ermenilerinin idare biçimini derinden etkileyen tarihsel olay İstanbul'un fethidir. İstanbul'daki Ermeni Kilise hiyerarşisinin patrikliğe dönüşmesi Fatih Sultan Mehmet ile birlikte başlamıştır. Yavuz dönemi ise bu idare biçiminin resmi sınırlarının belirginleştiğine dair verilerin bulunduğu dönemdir.[***]

Osmanlı'nın gayrimüslimleri idare sistemi "*fetihten önceki yapının korunması*" ilkesine dayanmaktaydı.[****] Bu ilkenin gereği olarak din değiştirme yasaktı.

Ermenilerin yaşadıkları bölgeler Osmanlı hakimiyetine girdiğinde Ermeni Kilisesi'nden ayrılarak Katolik Ermeni hiyerarşisini oluşturmuş bir kilise yoktu. Bu nedenle Ermenilerin hepsi bir lider, Apostolik Ermeni Kilise hiyerarşisinin İstanbul'da oluşturulan ruhani lideri, yani Patrik aracılığıyla idare edilmekteydi.

Din değiştirmenin yasak olması ve Ermeni Kilisesi'nin de öncelikli olarak bölünmeye, dolayısıyla kilise değiştirmeye sıcak bakmaması Katolik inancı

** Ermeni Kilisesi'nin kuruluşu ve tarihsel süreçteki diğer kilise merkezleri ile ilişkisine dair geniş bilgi için şu çalışmamıza bakılabilir. Canan Seyfeli, ***Ecmiatzin Kat'oğikosluğu'nun Ermeni Kilisesi'ndeki Yeri***, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.

*** İstanbul Ermeni patrikliğinin kuruluşu, idari yapısı ve tarihsel süreçte geçirdiği değişiklikler hakkında geniş bilgi için şu çalışmamıza bakılabilir. Canan Seyfeli, ***İstanbul Ermeni Patrikliği, Kuruluşu ve Tarihten Günümüze İdari Yapısı***, Ankara: Aziz Andaç Yay., 2005, ss. 55 vd.

**** Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimleri idare sisteminin Ermeniler örneğini görmek için konu hakkında yaptığımız ilk çalışmamız "İstanbul Ermeni Patrikliği" isimli master çalışmasına bakılabilir. (A.g.e.) Sonraki çalışmalarımız ise Süryaniler örneği üzerinedir. Geniş bilgi için bkz. (Canan Seyfeli, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimler: Tur-Abdin Bölgesi", ***Geçmişten Günümüze Midyat Semposyumu***'nda Sunulmuş Bildiri, 19-20 Haziran 2003, Midyat-Mardin, 2003 ; Canan Seyfeli, "The Administrative Structure of the Syrian Al-Kadim Church during the Ottoman Empire", ***IX. Symposium Syriacum du 20 au 23 Septembre 2004***, Universite Saint-Esprit de Kaslik, Jounieh-Liban, 2004.) Sempozyumda sunulmuş bildiri. Bu bildirinin Türkçesi için bkz. (Canan Seyfeli, " Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin İdari Yapısı: Süryani Kadim Kilisesi Örneği", ***Süryaniler ve Süryanilik I***, (Haz.: Ahmet Taşğın, Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli), Ankara: Orient Yay., 2005, ss.251-265) ; Ermeniler örneği için bkz. (Canan Seyfeli, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin İdari Yapısı: Ermeniler Örneği", ***Milel ve Nihal***, c. 1, S. 1, Aralık 2003, ss. 125-149.

benimseyen Ermeniler için sıkıntılar doğmasına yol açtı. Çünkü Katolik inancı benimseyen ruhbanlar inancı tartışabilecekleri bir zeminde, Hıristiyanlık özünde hemmilletleriyle bir arada bulunuyorlardı. Bu da ayrıca çatışmalara yol açıyordu.

Katolik cemaatlerin oluşması XVIII. Yüzyıla doğru hız kazandı. Bu Ermeniler arasında mezhepsel çatışmalara yol açtı. En belirgin örneklerinden birisi Sivaslı Mhitar (1676-1749)'ın başlattığı Mhitarist hareketin ve kilisenin Venedik'te Surp Ğazar (St. Lazar) merkezli kuruluşuna[*****] da sebep olan gelişmelerdi.

Katolik Ermeniler ile Osmanlı resmi belgelerinde "asıl Ermeniler" diye ifade edilen Apostolik Ermeniler arasında, patrikliğin icra makamı ve sorumlusu olarak görüldüğü gelişmeler olmuştur. Bir taraftan Katolik inancın gereklerini yerine getiremeyen, vaftizini, evliliğini kilisede gerçekleştiremeyen, cenazesini kaldıramayan Ermenilerin çoğalmasına yol açtı. Diğer taraftan cemaatinin içinde bölünmelerin baş göstermesi ile patriklerin hem kiliseyi bölünmeden korumak hem de Osmanlı hükümetine karşı sorumluluğunu yerine getirmek zorunda kaldığı bir ikileme sürüklemiştir. Bu durum Katolik Ermenilere gittikçe şartları zorlaştırmıştır. Sonunda patriklik ve Osmanlı hükümeti işbirliğiyle sürülmelerine kadar varmıştır.[******]

Katolik inancı benimseyen Ermenilerin artması sorunların çoğalmasına paralel olarak Fransa'nın kapitülasyonlarla Katoliklerin banisi olma vazifesini üstlenerek[*******] Osmanlı topraklarında bir Katolik hiyerarşi oluşturma teşebbüslerini yoğunlaştırmasına yol açmıştır.

Osmanlı topraklarında Katolik hiyerarşinin oluşarak farklı bir idari yapı içerisinde bağımsızlıklarını elde etmeleri bahsedilen gelişmeler içerisinde olmuştur. Katolik inancın yayılırken Ermeni Katolik hiyerarşinin oluşum süreci iki merkezli gelişmiştir. Bu merkezleri İstanbul ve Kilikya merkezli hiyerarşi diye isimlendireceğiz.

***** P'. Ant'apyan-H'. Garatelyan, "Mh't'ar Sepasdatsi", ***Haygagan Sovedagan Hanrakidaran***, Hador 7, Yerevan, 1981, 633-634 ; S. Şdigyan, "Mh't'aryan Miapanut'yun", ***Haygagan Sovedagan Hanrakidaran***, Hador 7, Yerevan, 1981, 635-637.

****** Kemal Beydilli, ***II. Mahmut Devri'nde Katolik Ermeni Cemaati ve Kilise'nin Tanınması (1830)***, Türkçe Yayınlayanlar: Şinasi Tekin ve Gönül Alpay Tekin, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1995, s. 1 vd. Ermeniler arasında Katolikliğin yayılması hakkında geniş bilgi için bkz. (Ahmet Refik, "Türkiye'de Katolik Propagandası", ***Türk Tarihi Encümeni Mecmuası***, On Dördüncü Sene, Numara: 5(72), İstanbul, 1340, ss. 257 vd. ; Y. G. Çark, ***Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler* 1453-1953**, İstanbul: Yeni Matbaa, 1953, ss. 30 vd.) Din ve mezhep değiştirmenin bir örneği için bkz. (Abdullah Saydam, "Trabzon Şer'iye Sicillerindeki Fermanlara Göre Katolik Ermeniler ve Mezhep Değiştirme Yasağı", ***Tarih ve Toplum***, c. 34, S. 202, Ekim 2000, İstanbul: İletişim, 2000, s. 4.) Katolik Ermenilerin patrikliğe tabiiyetine dair veriler çoktur. Bkz. (Mağakia Arkebisgobos Ormanyan, ***Azkabadum Hay Uğğapar Yegeğetsioy Antskerı Sgizpen Minçev Mer Orerı Haragits Azkayin Barakanerov Badmuadz, II. Hador minçev 1808 Darin,*** Antilias-Lipanan: Gatoğigosut'yun Hayots Medzi Dann Giligioy, 2001, Bölüm 1626-1627.) Ayrıca bkz. Vartan Artinian, ***Osmanlı Devleti'nde Ermeni Anayasası'nın Doğuşu 1839-1863***, Çev.: Zülal Kılıç, İstanbul, Aras Yay., 2004, ss. 45-53.

******* Reşat Ekrem, ***Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923,*** İstanbul: Türkiye Matbaası, 1934, ss. 102-103, 403, 410, 424, 430.

1286 (1869) tarihli 24. salnamede Ermeni Katolik patrik, "*Asitane'de mütemekkin Ermeni Katolik milletinin Kilikya Patriği Dokuzuncu Bedros Andon Efendi*" şeklinde isimlendirilirken Ermeni Katolik hiyerarşisinin tarihsel süreç içerisinde edindiği unvanın en geniş halini ortaya koyuyordu. 37. sayıda (1299/1882) patrik ve unvanı "*Ermeni Katolik patrik ve Kilikya katoğigosu rütbetlü Azaryan Efendi*" şeklinde ifade ediliyordu. Bu isimlendirme ve unvanlar aynı zamanda bahsettiğimiz iki hiyerarşiye de işaret etmektedir. Bu iki hiyerarşi Osmanlı'nın kabul ettiği bir liderle idaresinin yürütüldüğü tek hiyerarşiye geç bir dönemde bir süreç içerisinde kavuşmuştur.

Katolik Ermeni hiyerarşinin oluşumu Katolik inancın benimsenmeye başladığı bölgede, Kilikya'da ilk olarak kendisini gösterdi. Bölgedeki Katolik rahipler, Sis (Kozan)'deki Apostolik Ermeni Kilisesi merkezlerinden Kilikya Ermeni Gatoğigosluğu'nun bir boşluğundan yararlanarak bu kilise merkezini Roma Katolik kilisesine bağlı bir başpiskoposluğa, Katolik Ermeni Gatoğigosluğuna dönüştürmeye teşebbüs ettiler. 1740'da Kilikya Gatoğigosu Ğugas'ın ölümüyle boşalan makama Katolik inancı benimsemiş, ama Apostolik Ermeni Kilise hiyerarşisine bağlı Halep başpiskoposu Apraham Ardzivyan'ı bir oldu bittiyle halef olarak seçtiler. Bu yeni Gatoğigosu Roma'da Papa XIV. Benoit 13 Ağustos 1642'de resmen onayladı. Hatta Kilikya'ya dönen bu ruhbana 8 Aralıkta patriklik simgesi olan "pallium" dahi verildi. Ancak bu Ermeni Kilise hiyerarşik uygulamalarına uygun değildi ve yeni Kilikya (Sis) Gatoğigosu olarak Başepiskopos Mikail'i seçtiler. Tekrar Roma'ya dönerek Papa tarafından Avrupa elçilerine hitaben kendisine verilmiş olan mektuplarla İstanbul'a gelerek padişahın onayını elde etmeyi hedefleyen Ardzivyan önce Halep'e, oradan da Lübnan'a çekilmek zorunda kaldı. Kreym'de Surp Prgiç manastırına yerleşen Ardzivyan bölgesel faaliyetlerle ilgilendi, mesela "Andonyan Pederleri Cemiyeti"nin kuruluşunun gerçekleştirilmesine önayak oldu. Böylece Ermeni Katolik hiyerarşisi İstanbul'da başlangıç yapamayarak Cebel-i Lübnan merkezli yürümek zorunda kaldı.********

Bahsi geçen salnamedeki "*gatoğigos*" unvanı bu teşebbüsden gelmektedir. "*Bedros*" unvanı ise bütün Katolik Ermeni patriklerinin kullandığı bir unvan olup Katolik Kilise'nin apostolik kuruluşuna işaret eden "resul Petrus"a göndermede bulunur. Ayrıca resul Pavlus'dan dolayı '*Boğos'* ismini de çok kullandıkları görülür.

Roma Kilisesi, Katolik Ermeni hiyerarşisinin İstanbul merkezli gelişmesi taraftarı olmadığını gösterdi. Bu, daha çok patriklikte Ermeni kilise özelliklerinin, mesela litürjinin Ermeni unsurları taşımasını da istememesinden kaynaklanıyordu. Bu nedenlerle İstanbul'da bir ruhani reislik ihdasını dolaylı olarak gerçekleştirmek

******** Hovhannes J. Tcholakian, ***L'eglise Armenienne Catholique En Turquie***, İstanbul: Ohan Mat. , 1998, ss. 9-10. Kilikya Katoğikosu Ğugas Acapahyan'ın görevi 1733-1737 yılları arasında gösterilmektedir. Dolayısıyla 1737'de vefat etmiştir. Bkz. (Papken At'oragits Gat'oğigos (Güleseryan), B***admut'ivn Gat'oğigosats Giligioy***, Gatoğigosut'yun Hayots Medzi Dann Giligioy, Ant'ilias-Libanan, 1990, Bölüm 29, sütun 489-500).

istiyordu. İstanbul Latin Patriklik vekili atamasını 1759'da gerçekleştirerek Ermeni Katoliklerden sorumlu bir Ermeni rahibi veya piskoposu da ona vekil tayin etmekle çözümledi. Bu, aslında bütün Katoliklerin bir çatı altında toplanması faaliyetiydi. Ancak böylece istanbul'da Katolik hiyerarşinin bir merkezinin başlangıcını da bu oluşturuyordu. Katolikler arasında Ermenilerin hem nüfus hem de etkinlikler açısından yoğun olmaları bu hiyerarşinin Ermeni Katolik özelliğini kazanmasına yol açacaktı. Başkentteki gelişmeler de bu oluşumu destekler mahiyette idi.

Batılı devletlerin Osmanlı üzerinde baskı unsuru oluşturabilecekleri Katoliklerin tamamını Ermeniler oluşturuyordu. Baskı konularının merkezinde Patriğin idaresi altındaki hem Katolik hem Apostolik olsun İstanbul Ermenileri duruyordu. Diğer tarafta Osmanlı gayrimüslimleri İstanbul'dan idare etmek istiyordu. Böylece bu üçlü temel çıkmaz yeni bir çıkış yolunu çağırıyordu. Bu ilişkiler yumağı İstanbul'da Katolik Ermenilerin bir ruhani lider ihdasına zemin hazırladı. Bu çıkmazın farkında olan Sultan Mahmut izin verdi. Ancak o da tam gözetim sağlayabileceği bir oluşum istiyordu. Bu nedenle ruhani boyutu çok ilgilendirmiyordu ve bir rahibin başpiskopos takdis edilerek Osmanlı Katoliklerinin idaresini üstlenecek bir reis ihdasını Ermenilerden birisiyle çözmenin uygun olacağını gördü. Ancak bu süreçte Müslüman bir nazır tayin edilerek vekillik yoluyla işler yürütüldü. Nazır Edhem Efendi'ydi.******** 6 Ocak 1830'da bir beratla izin verildi. Şubat ayında rahip Andon Nurican ilk cemaat meclisi tarafından seçildi. 6 Eylül 1830'da Roma'nın tevdi ettiği palliumla İstanbul eyalet başepiskoposu oldu. Ancak Kilikya gatoğigosluğunu ilgilendiren hususlarda kendi haklarını saklı tutuyordu.********

Rahip Andon Nurican Osmanlı uyruğundan olmadığı için onaylanmadı. Bunun üzerine yeni birisini, rahip Hagop Çukuryan'ı seçmek zorunda kaldılar (18/31 Aralık 1830). Babıali'nin onayını gösteren ferman ise 5 Ocak 1831 tarihlidir.******** İlk ruhani reis olan Çukuryan'ın unvanı başepiskopos idi. Böylece biri Roma'nın ruhani olarak atadığı, diğeri Osmanlı'nın tayin ettiği, dolayısıyla biri Roma'ya, diğeri Osmanlı'ya karşı sorumlu iki Katolik lider, iki başlı idare oluştu. Ayrıca Osmanlı'nın tayin ettiği reis dolaylı olarak bağımsızdı.

Ruhani liderin hak ve yetkileri Ermeni ve Rum patriklerinin sahip olduklarına eşitti. Ancak patrik unvanı yoktu. Sonraki liderin seçimi 1835'de gerçekleştiğinde patrik unvanını da haiz oldu.********

Patrikler diğer Katolik unsurların da lideri olarak tayin edildi. Bu Katolik unsurlar, Süryani Katolik, Keldani, Maruni ve Melkit olanlardır.******** Bulgar

******** Beydilli, a.g.e., s. 29.
******** Tcholakian, a.g.e., ss. 16-18.
******** Beydilli, a.g.e., s. 33, berat için bkz. A.g.e., ss. 259-261.
******** Beydilli, a.g.e., s. 35, Osmanlı arşiv belgeleri için bkz. A.g.e., ss. 273-276.
******** M. Macit Kenanoğlu, ***Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek***, İstanbul: Klasik Yay., 2004, ss. 122-129 ; Ayrıca bkz. Engelhardt, ***Tanzimat ve Türkiye***, Çev. : Ali Reşad, 1. bas. , İstanbul: Kaknüs, 1999, ss. 60-5.

Katoliklerin de Osmanlı nezdinde Katolik patrikliğe bağlı olduğuna dair belgeler vardır.******** Katolik Patriklikle ilgili gelişmelerin seyrinden Osmanlı hükümetlerinin Latinlerin idaresini de patrikliğe bağlayarak Katolikleri tek liderin idaresinde toplamak istedikleri anlaşılmaktadır.

Ruhani liderlerin görev ve sorumlulukları padişahın onayını içeren beratlarla ifade ediliyordu. Tanzimatla birlikte nizamname fikri gelişme gösterdi ve eldeki Katolik Nizamnamesi 1850 tarihlidir.******** Katolik Ermeni hiyerarşileri istanbul'dan idare edilen bir yapıya dönüştürülmek istenmiştir. Bu hiyerarşiler 1867 yılında birleştirilmiş,******** Andon Hassun'a patriklik beratı da verilmiştir. Ancak karmaşıklık devam etmiştir.********

Böylece Osmanlı'nın ayrı bir millet olarak kabul ettiği üçüncü gayrimüslim unsur Katolik Ermeniler oldu. Ancak karmaşık ilişkiler yumağı karmaşık bir yapılanma doğurmuştu. Bu nedenle sonraki dönemde devam eden karmaşıklık Osmanlı Devlet Salnamelerinde verilen bilgilerde de karmaşıklığın gözükmesine yol açmıştır.

II- Osmanlı Devlet Salnamelerinde Ermeniler

Salnamelerin ilkinden itibaren (1263/1847) Ermeniler, Ermeni ve Katolik Ermeni olmak üzere iki ayrı millet kabul edilmişler ve böyle ifade edilmişlerdir. Potestanların ise ayrı olarak kayda geçirilmesi daha sonraki sayılarda olmuştur.

Salnamelerde "Ermeni milleti" diye ifade edilenler Osmanlı arşiv belgelerinde ve ruhbanlara verilen fermanlarda "asıl Ermeniler" şeklinde zikredilmektedir. Asıl Ermenilerden kastedilen, ruhani anlamda Ecmiatzin, Kilikya ya da Ahtamar katoğikosluklarından birine ya doğrudan ya da Kudüs veya İstanbul Ermeni patrikliklerinden biri aracılığıyla bağlı olup sivil manada Osmanlı Devleti'ne karşı sorumlu olan İstanbul Ermeni patrikliğine bağlı olan Ermenilerdir. Asıl Ermeniler içerisine İstanbul Ermeni patrikliğinin idaresi ve sorumluluğu altındaki diğer bağımsız kilise hiyerarşileri de girmektedir. Süryaniler kilise hiyerarşisi olarak bağımsız ama sivil anlamda Osmanlı ile resmi ilişkilerinde patrikliğin idaresi altındadırlar.

Aynı çapraz bağların Katolik Ermenilerin ayrı bir millet olarak kabul edilmesinden sonra da oluştuğunu görüyoruz. Kilise olarak farklı bir hiyerarşiye sahip olmalarına

******** Ahmet Refik, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Fener Patrikhanesi ve Bulgar Kilisesi", ***Türk Tarihi Encümeni Mecmuası***, On Beşinci Sene, Numara: 8(85), İstanbul, 1341, ss. 73-84.

******** Murat Bebiroğlu, **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Nizamnameleri**, (ed.: Cahit Külekçi), İstanbul, 2008, ss. 36-38.

******** Tcholakian, a.g.e., s. 17.

******** Bu karmaşıklığı göstermesi bakımından Hassun Efendi'ye verilen, '*fi evail-i Zilkade sene 1278*' (1862, Nisan başları) tarihli berat için bkz.(***Ermeni Katolik Patriği Hasun Efendiye Verilen Berat-ı Ali Sureti***, Düstur, Dördüncü Cilt, ss. 793-803.) '*9 Rebiü'l-Ahir 1296*' (2 Nisan 1879) tarihli ikinci bir berat için bkz. (***Ermeni Katolik Patriği Hassun Efendiye Verilen Berat-ı Ali Sureti***, Düstur, Dördüncü Cilt, ss. 844-848.)

rağmen diğer Süryani, Keldani Katolikler de Katolik Ermeni hiyerarşisine sivil anlamda bağlı olmuşlardır. Yine Bulgar Katolikler, Bosna ve Hersek Katolikleri de Katolik patrikliğe bağlıdır. Bu sivil ve kendi içinde bağımsız ruhani hiyerarşinin Osmanlı Devlet Salnamelerinde nasıl kaydedildiklerini ele alacağız.

III- Osmanlı Devlet Salnamelerinde Katolik Ermeniler

Osmanlı Devlet Salnamelerinin ilkinde, sene 1263 (1847), Ermeniler hakkında verilen temel bilgi "*Ruesay-ı milel-i hamse*" başlığı altındakilerdir. Bu beş milletten birisi de Rum ve Ermeni milletinden sonra üçüncü sırada kaydedilen Ermeni Katolik milletidir. "***Ermeni Katolik milleti patriği Andon***" ifadesiyle sade ama konumuz açısından önemli bir bilgi ile kayıtlıdır. Bu bilgi kısaca 1847 yılında Osmanlı resmi yayın organlarında Ermeni Katoliklerin ayrı bir millet olarak kabul edildiğini ve Andon isimli bir Ermeni ruhban tarafından idaresinin yürütüldüğünü göstermektedir.

1264 (1848) tarihli ikinci sayıda ise "***Katolik Patriği Andon***" başlığı altında "*Ermeni ve Süryani ve Keldani Katolikleri mesalihi partik-i muma ileyh marifetiyle tesviye olunduğundan cümlesinin murahhasaları bir cedvele derc olunmuştur.*" ifadesiyle Katolik patrikliğin idari yapısına ışık tutulmaktadır.

Tablo 1: Katolik Patrikliği Murahhasalık Merkezleri Cedveli (1264, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Unvanı	Esamisi	Sınıfları	Dahil-i daire-i idaresi olan mallaller
Ankara	Ermeni Murahhasası Kirkor	Rahip	Ankara Eyaleti
Bursa	Ermeni Murahhasası Bedros	Rahip	Hüdavendigar Eyaleti ve Kocaili Livası
Tokat	Ermeni Murahhasası Mikail	Episkopos	Sivas Eyaleti
Trabzon	Ermeni Murahhasası Ohannes	Rahip	Trabzon
Erzurum	Ermeni Murahhasası Bedros	Rahip	Erzurum Eyaletinin bakiyesi
Livane	Ermeni Murahhasası Bedros	Rahip	Çıldır Livası
Cezire	Keldani Murahhasası Bazilyus	Episkopos	Musul Eyaletinin Cezire ve Buhtan kazaları
'Imadiye	Keldani Murahhasası Yusuf	Episkopos	Musul Eyaletinin 'Imadiye ve Pervari kazaları
Mardin	Ermeni Murahhası Osep	Rahip	Musul Eyaleti
	Keldani Murahhası Akaryus	Episkopos	Musul Eyaletinde Mardin Livası
Musul	Keldani Patriği …… (münhal)	Episkopos	Musul Eyaletinin bakiyesi
Siirt	Keldani Murahhası Mikail	Episkopos	Diyarbakır Eyaletinde Siirt Kazası ve nahiyeleri
Diyarbakır	Ermeni Murahhasası Ohan	Rahip	Diyarbakır Eyaleti
	Süryani Murahhasası Anton	Episkopos	Diyarbakır ve Musul Eyaletleri
	Keldani Murahhasası Bedrus	Episkopos	Diyarbakır Eyaletinin bakiyesi

Unvanı	Esamisi	Sınıfları	Dahil-i daire-i idaresi olan mallaller
Urfa	Süryani Murahhasası Timeyoteus	Episkopos	Rakka Livası
Halep	Ermeni Murahhasası Kirkor	Rahip	Halep Eyaleti
	Süryani Patriği Cerve	Episkopos	Halep ve Sayda ve Mısır Eyaletleri
Cebel-i Lübnan	Ermeni Murahhasası Kirkor	Episkopos	Sayda Eyaleti
Şam-ı Şerif	Süryani Murahhasası Yakub	Episkopos	Şam Eyaleti
Bağdat	Ermeni Murahhasası Kirkor	Rahip	Bağdat Eyaleti
	Süryani Murahhasası Grigor	Episkopos	

Tabloda verilmiş olan 17 murahhasalık merkezlerinde, İstanbul'da mukim Ermeni Patriği Andon'un idaresindeki İstanbul murahhasalığı ile birlikte toplam 12 Ermeni Katolik, patrikleri Halep'te ikamet eden 5 Süryani Katolik ve patrikleri Musul'da mukim olan ancak o tarihte münhal görünen 6 Keldani murahasalıkları vardır.

1265 (1849) tarihli 3. Sayı ile 1273 (1857) tarihli 11. Sayı arasındaki dokuz sayıda "*Ruesay-ı milel-i hamse*" kaydına yer verilmemiştir.

12. defa yayınlanan salnamenin 1274 (1858) senesine ait olan sayısında Ermeni Katolik milleti "***Katolik Patriği Nigoğos***" başlığı altında verilmiştir. İkinci sayıdaki (1264/1848) açıklama aynen korunmuştur. Cedvelde ise tek değişiklik Mardin Keldani murahhasası episkopos Ovanneus olmuştur.

1275 (1859) tarihli 13. Salnamede bir öncekindeki gibi Katolik patrik, açıklama ve 17 murahhasalık merkezi aynıdır. Bu tarihte cedvelde bazı, özellikle Keldani patrikliğinde değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişiklikler tablodaki sırasıyla şöyledir:

"Ankara Ermeni murahhasası episkopos Anton,"

"Trabzon Ermeni murahhasası episkopos Osep,"

"Erzurum Ermeni murahhasası episkopos Ohannes,"

"Imadiye Ermeni murahhasası episkopos Osep." Bu önceki sayıda Keldani Yusuf'tur.

"Mardin Ermeni murahhasası episkopos Kapriyel"

*"Musul Keldani **patriği** episkopos Evseb Evdo,"*

"Diyarbakır Ermeni murahhasası episkopos Agop,"

"Halep Ermeni murahhasası episkopos Parseğ"

*"Halep Süryani **patriği** episkopos Anton Zımher"*

"*Cebel-i Lübnan Keldani **patriği** episkopos Kirkor."* Önceki sayılarda "*Cebel-i Lübnan Ermeni murahhasası rahip Kirkor*" şeklinde verilen bilgi bu sayıda kaydedilmemiştir.

15. Sayıda ise her ikisi de kaydedilmekle beraber ikincisi "*Cebel-i Lübnan Ermeni murahhasası Kirkor,* ***patrik***" şeklinde her ikisinin de patrik olduğu belirtilmiştir. Bu durumda iki Ermeni patriğinin Osmanlı kayıtlarına girdiği kabul edilebilir. Ancak aynı ruhaninin hem Keldaniler hem de Katolik Ermeniler için murahhasa tayin edildiği anlamına da gelebilir.

Salnamelerde bir önceki yılda herhangi bir isimli rahip iken sonraki yılda ismin ve aynı zamanda rütbenin de değiştiğini gördüğümüz yerde büyük bir ihtimalle ruhaninin hiyerarşik rütbesi yükselerek episkopos olmuş, yeni isim ise takdis esnasında verilen piskoposluk ismi olmuştur. Yani, aslında şahıslar değişmemekte, fakat unvanıyla birlikte yeni bir isim almaktadırlar.

Sonraki 1276 (1860) tarihli 14. salnamede bir önceki sayıya göre meydana gelen tek değişiklik de bu şekildeki bir değişime işaret etmektedir. Livane Ermeni murahhasası rahip Bedros yerine episkopos Andon olmuştur. Bazı yıllarda önce piskopos iken sonra rahip olarak yazılmaktadır. Bu durum ise daha çok bir hataya işaret etmektedir.

1277 (1861) tarihli 15. Sayıda murahhasalık merkezleri 21'e çıkmıştır. Önceki sayıya göre meydana gelen değişiklikler şöyledir:

Cezire Keldani murahhasası episkopos Bazilyus, Basilyus şeklinde düzeltilmiştir. Siirt Keldani murahhasası Mikail ise Bedrus Mikail şeklinde kaydedilmiştir.

"*Cebel-i Lübnan, Ermeni murahhasası Kirkor,* ***Patrik***."

"Maraş, Ermeni murahhasası Bedros, Episkopos, Adana Eyaletinde Maraş Kazası,"

"Kerkük, Keldani murahhasası Namzed Ohannes, Episkopos,"

"Sivas, Ermeni murahhasası Nersis, Episkopos" şeklinde dört yeni murahhasa kaydı girilmiştir.

1278 (1861) tarihli 16. defa yayımlanan Osmanlı Devlet Salnamesinde "***Katolik Patriği Nigoğos Efendi***" başlığı ile kaydedilen Katolik hiyerarşide birkaç değişiklik meydana gelmiştir. Bir önceki yıldaki Bursa Ermeni murahhasası rahip Bedros episkopos olarak kaydedilmiştir. Mardin Keldani murahhasası Ovanneus, Ermeni olarak yazılmıştır. Bağdat Süryani murahhasası Grigor, Grigoryus şeklinde düzeltilmiştir.

1279 (1862) senesine ait 17 sayılı Salnamede bir önceki sayıya göre oldukça farklı kaydedilen bilgiler Katolik hiyerarşinin ruhani boyutunda da önemli ve ciddi değişimlerin meydana geldiğini gösterir niteliktedir.

*"**Katolik Patriği ..... Efendi**"* başlığından patrikliğin münhal olduğu anlaşılmaktadır. Daha önceki sayılardaki açıklama cümlesi aynen korunurken aşağıdaki iki cetvel kaydedilmiştir.

Tablo 2: Katolik Patrikliği Murahhasalık Merkezleri Cedveli (1279, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Unvanı	Esamisi	Sınıfları	Dahil-i daire-i idaresi olan mallaller
Ankara	Ermeni Murahhası Anton	Episkopos	Ankara Eyaleti
Bursa	Ermeni Murahhası Bedros	Rahip	Hüdavendigar Eyaleti ve Kocaili Livası
Trabzon	Ermeni Murahhası Osep	Episkopos	Trabzon Eyaleti
Erzurum	Ermeni Murahhası Ohannes	Episkopos	Erzurum Eyaletinin bakiyesi
Livane	Ermeni Murahhası Andon	Episkopos	Çıldır Livası
Cezire	Keldani Murahhası Basilyus	Episkopos	Musul Eyaletinde Cezire ve Buhtan kazaları
‘Imadiye	Ermeni Murahhası Oseb	Episkopos	Musul Eyaletinin ‘Imadiye ve Berva kazaları
Mardin	Ermeni Murahhasası Oyanneos	Episkopos	Musul Eyaletinde Mardin Livası
Musul	Keldani **Patriği** Evseb Evdo	Episkopos	Musul Eyaletinin bakiyesi
Siirt	Keldani Murahhası Bedrus Mikail	Episkopos	Diyarbakır Eyaletinde Siirt Kazası ve nahiyeleri
Kerkük	Keldani Murahhası Namzar Ohannes	--	--
--	Süryani Murahhası Anton	Episkopos	Diyarbakır ve Musul Eyaletleri
	Keldani Murahhası Bedrus	Episkopos	Diyarbakır Eyaletinin bakiyesi
Urfa	Süryani Murahhası Timeyoteus	Episkopos	Rakka Livası
	Süryani **Patriği** Anton Zemheri	Episkopos	Halep ve Sayda ve Mısır Eyaletleri
Cebel-i Lübnan	**Ermeni Patriği Kirkor**	Episkopos	Sayda Eyaleti
Şam-ı Şerif	Süryani Murahhası Yakub	Episkopos	Şam Eyaleti
Bağdat	Ermeni Murahhası Kirkor	Rahip	Bağdat Eyaleti
	Süryani Murahhası Grigoryus	Episkopos	

Yukarıdaki 1279 (1862) senesine ait tablodan 14 murahhasalık merkezinde 9 Ermeni, 5 Süryani ve 4 Keldani Katolik murahhasası görev yapmakta olduğu anlaşılmaktadır. Oysa bir önceki yılda 21 merkezde 15 Ermeni, 5 Süryani ve 6 Keldani murahhasasının ismi kayıtlıydı.

Bu değişikliğin en önemli sebebinin Katolik hiyerarşide meydana gelen bölünme ve yeni merkezlerin oluşturulmasıdır. Bunun sonucunda ikinci bir Ermeni Katolik hiyerarşisinin oluştuğunu ve bu hiyerarşinin Salnameye ayrı kaydedildiğini görüyoruz. Bu, *“**Ermeni Katolik Milletinin Cebel-i Lübnan’da mütemekkin Kilikya Patriği Krikor Katoğikos Efendi**”* başlığı ve *“Ve muma ileyhin zir-i ruhaniyesi tahtında*

bulunan ser episkopos ile ve sair episkopos ve murahhasalar beyanı" açıklaması ile aşağıdaki cetvel kaydedilmiştir.

Tablo 3: Ermeni Katolik Murahhasalık Merkezleri Cedveli (1279, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Murahhaslar		**Esamisi**	**Sınıfları**	**Dahil-i daire-i idaresi olan mallaller**
--	Kayseri	Ohannes	Episkopos	Cebel-i Lübnan'da mütemekkin
--	Kuds-i Şerif	Mikayel	Episkopos	Cebel-i Lübnan'da mütemekkin
--	Antakya	Kğemos	Episkopos	Cebel-i Lübnan'da mütemekkin Antakya episkoposu olup Antonyan rahiplerinin reisi
Şam-ı Şerif	--	Virtanes	Serrahip	
	Beyrut	Manuel	Papaz	
	Kuds-ı Şerif	Serope	Papaz, episkopos vekili	
Mısır		Boğos	Serepiskopos	
	İskenderiye	Simeon	Papaz	
Bağdat		Tomas	Papaz	
Halep		Kirkor	Serepiskopos	
	Ayntap	Parseğ	Papaz	
Kilis		Ohannes	Papaz	
	Urfa	Bedros	Papaz	
	Birecik	Mikayel	Papaz	
Diyarbakır		Agop	Serepiskopos	
Mardin		Kapriyel	Serepiskopos	
	Talarmon	Menas	Papaz	
Malatya		Gevont	Serepiskopos	
	Gürün	Avedik	Papaz	
Tokat		Ars(en)	Serepiskopos	
Sivas		Nersis	Serepiskopos	
	Pirkinik	Nikoğos	Papaz	
Merzifon		Boğos	Papaz	
	Kayseri	Artin	Papaz, episkopos vekili	
Maraş		Bedros	Başepiskopos	
Adana		Ohan	Papaz	
Kesab	Kesab	Nersis	Rahip, episkopos vekili	

Bu tablodan, önceki yıllarda Ermeni, Süryani ve Keldani Katoliklerin birlikte idaresinin yürütüldüğü *"Ermeni Katolik Milleti"* şeklinde isimlendirilen hiyerarşinin dağılarak yeni bir hiyerarşinin daha oluştuğunu anlıyoruz. Yeni hiyerarşi sadece Ermeni Katoliklerden oluşmakta ve Cebel-i Lübnan'da ikamet eden patrik ve katoğikos unvanlarını haiz bir ruhani liderle idare edilmektedirler. Osmanlı topraklarındaki Ermenilerin yaşadığı bir çok yeri kapsayan 14 murahhasalık merkezinde toplam 27 murahhasanın olduğu bu tablodan Katolik Ermenilerin bu yeni hiyerarşiye bağlandığı, ancak çok daha fazlasının yeni ihdas edildiği anlaşılmaktadır.

Bir sonraki 1280 (1863) senesine ait 18. Salnamede artık iki hiyerarşide meydana gelen değişiklikleri takip edeceğiz.

*"**Katolik Patriği …… Efendi**"* başlığı altında, birinci tabloda yer verilen hiyerarşinin **patriği** halen münhaldir. Murahhasalık merkezlerinde ise Ankara murahhasalığı münhaldir. Mardin Ermeni murahhasası ise bu yılki tabloda yer almamaktadır. Diğerlerinde bir değişiklik yoktur.

18 sayılı salnamede sadece Ermeni Katoliklerin idaresini yürüten Cebel-i Lübnan merkezli, yani ikinci tabloda verilen hiyerarşideki bir önceki yıla göre değişiklikler şöyledir:

"Asitane (İstanbul), Anton, Episkopos,"

"Bursa, Bedros, Episkopos, Birecik ve Kütahya ve İzmit,"

"Amasya, İknadiyos, Serepiskopos,"

"Erzurum, Ohannes, Episkopos,"

"Trabzon, Osep, Episkopos,"

"Artvin, Andon, Episkopos," unvan ve idari merkezlerinin kayıtlı olduğu bilgisiyle 6 murahhasalık eklenmiştir.

Önceki salnamedeki Bağdat ve Kesap murahhasalık merkezleri, Talarmon ve Pirkinik murahhasalıklarına yer verilmemiştir.

Beyrut'ta papaz Manuel, Kuds-i Şerif'te papaz Serope ve Kayseri'de papaz Artin papaz değil de rahip olarak yazılmışlardır.

Urfa'da rahip Bedros yerine rahip Mikayel, Malatya'da serepiskopos Gevond yerine Karabet rahip şeklinde ruhbanlar değişimiştir.

Adana'da Ohan, Ohannes olarak düzeltilmiştir.

İskenderiye murahhasası kaldırılıp Mısır murahhasası serpiskopos Boğos'un idaresinde Mısır ve İskenderiye murahhasalığında birleştirilmiştir. Böylece 17 murahhasalık merkezi toplam 26 murahhasayla idare edilir duruma gelmiştir.

1281 (1864) senesine ait 19. Sayıda bir öncekine göre her iki Ermeni Katolik hiyerarşide de hiçbir değişiklik yoktur.

20. salname 1282 (1865) senesine ait olandır. Önceki sayıda patriği Cebel-i Lübnan'da mütemekkin hiyerarşiye bağlı gösterilen Asitane'deki Episkopos Anton, bu sayıda her iki hiyerarşide de kaydedilmiştir. Bu durum Osmanlı hükümetinin her iki hiyerarşinin bir patriklikle idare edilmesini istediğine işarettir. Aynı zamanda hiyerarşiler arası çekişmelere son vermeyi hedeflediği de anlaşılmaktadır.

20. sayıda "***Katolik Patriği …… Efendi***" başlığı altındaki ilk sayıdan beri takip edilen hiyerarşide "*Asitane piskoposu Anton*"un eklenmesi haricinde iki değişiklik kaydedilmiştir. Birincisi, münhal olan Ankara'ya episkopos Osep "*Ankara eyaleti ve*

Arapkir murahhasası" bilgisiyle yerleştirilmiştir. İkincisi ise Gürün murahhasa vekili rahip Karabet'in eklenmesidir.

Cebel-i Lübnan'dan idare edilen hiyerarşide ise şu değişklikler kaydedilmiştir:

"*Kıbrıs, Basilyos, Serpiskopos, Kıbrıs murahhasası olup Cebel-i Lübnan'da mütemekkin*" ve "*Bağdat, Tomas, Episkopos*" bilgileriyle 2 murahhasalık merkezi eklenmiştir.

Antakya'da Kğemos yerine episkopos Evkiyas geçmiştir. Şam-ı Şerif'de Agop rahip murahhasa vekili, Virtanes rahip ise Antakya murahhasa vekili olmuştur. Mısır ve İskenderiye murahhasalığındaki episkopos Boğos için "*Mısır'da mütemekkin*" ibaresi eklenmiştir. Antep'de Mgrdiç, Kilis'de Boğos, Urfa'da Parseğ rahipler murahhasa vekili olmuşlardır. Mardin'de serpiskopos Melkon murahhasa olmuştur. Malatya'da serepiskopos Gevond rahip Karabet'in yerine kendi eski makamına tekrar geçmiştir. Daha önce Ars şeklinde kaydedilen Tokat murahhasası serepiskopos Arsen olarak düzeltilmiştir. Adana'daki rahip Ohannes episkopos olmuştur. Erzurum murahhasalığına "*ve Muş*" ibaresi eklenmiştir.

21. sene olan 1283 (1866) tarihli salnamede takip edilmesi güç değişiklikler kaydedilmiştir. Bunlardan birincisi, bahsettiğimiz iki hiyerarşinin sırasının birbiriyle değişitirilmesidir.

"***Ermeni Katolik Milletinin Cebel-i Lübnan'da mütemekkin Kilikya Patriği ……. Efendi***" başlığında isim yeri boş bırakılarık altına "***Naibi Serope Efendi***" ibaresiyle vekil atandığı gösterilmiştir. Ardından "*ve muma ileyhin zir-i ruhaniyesi tahtında bulunan ser episkopos ile ve sair episkopos ve murahhasalar cedveli*" ibaresiyle de tablo ifade edilmiştir.

Tablo 4: Ermeni Katolik Murahhasalık Merkezleri Cedveli (1283, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Unvan		**Esamisi**	**Sınıfları**	**Dahil-i daire-i idaresi olan mallaller**
Kayseri		Ohannes	Serepiskopos	Kayseri'de mütemekkin
Kuds-i Şerif		Mikayel	Serepiskopos	Kuds-i Şerif'de
Antakya		Evkiyas	Episkopos	Cebel-i Lübnan'da mütemekkin ve Andonyan rahiplerin reisi
	Şam-ı Şerif	Agop	Rahip	Şam-ı Şerif'de
	Latakiye ve Kesab	Virtanes	Serrahip	Latakiye'de mütemekkin
Kıbrıs		Parseğ	Serepiskopos	Cebel-i Lübnan'da mütemekkin

Unvan		Esamisi	Sınıfları	Dahil-i daire-i idaresi olan mallaller
	Beyrut	Tavit	Rahip	Beyrut'ta mütemekkin
Mısır ve İskenderiye		Boğos	Serepiskopos	Mısır'da mütemekkin
Halep		Kirkor	Serepiskopos	Halep'te mütemekkin
	Ayntap	Mgrdiç	Serrahip	Antep'te mütemekkin
	Kilis	Boğos	Serrahip	Kilis'de mütemekkin
	Urfa	Parseğ	Serrahip	Urfa'da mütemekkin
Diyarbakır		Agop	Serepiskopos	Diyarbakır'da mütemekkin
Mardin		Melkon	Serepiskopos	Mardin'de mütemekkin
Malatya		Gevont	Serepiskopos	Malatya'da mütemekkin
	Gürün	Karabet	Rahip	Gürün'de mütemekkin
Tokat ve Amasya		İknadiyos	Serepiskopos	Tokat'ta mütemekkin
Sivas ve Perkink		Nersis	Serepiskopos	Sivas'ta mütemekkin
Maraş		Bedros	Serepiskopos	Maraş'ta mütemekkin
Adana		Ohannes	Serepiskopos	Adana'da mütemekkin
Bağdat		Tomas	Serepiskopos	Bağdat'ta mütemekkin
Behesni ve Adıyaman	Murahhasa vekili	İknadiyos	Rahip	Behesni'de mütemekkin
Bilecik	Murahhasa vekili	Ğukas	Rahip	Bilecik'te mütemekkin

Cebel-i Lübnan merkezli hiyerarşiye ait bu tabloda 16 murahhasalık merkezinde toplam 23 murahhasa kaydedilmiştir.

21. (1283/1866) senede devamında ise, *"**Katolik Patriği …… Efendi**"* başlığı altında karışık hiyerarşiyi önceki senelerdeki açıklamayı yine ekleyerek ayrı cetvelde vermiştir. Şöyledir:

Tablo 5: Katolik Patrikliği Murahhasalık Merkezleri Cedveli (1283, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Unvan	Esami	Sınıfları	Dahil-i daire-i idaresi olan mallaller
Asitane	Andon	**Serepiskopos**	
Ankara	Osep	Episkopos	Ankara'da mütemekkin, Ankara Eyaleti ve Arapkir murahhasası
Bilecik ve Bursa	Bedros	Episkopos	Hüdavendigar Eyaleti ve Kocaili Livası
Trabzon	Ohannes	Episkopos	Trabzon Eyaleti
Erzurum	Ohannes	Episkopos	Erzurum Eyaletinin bakiyesi
Livane	Andon	Episkopos	Çıldır Livası
'Imadiye	Oseb	Episkopos	Musul Eyaletinin 'Imadiye ve Bervan kazaları

1282 ve öncesinde Ermeni murahhasalar yanında Süryani ve Keldani merkezleri aynı tabloda verilirken 1283 yılına ait bu tabloda ve salnamede buna dair başka bir işaret de yoktur.

1284 (1867) tarihli 22 ve 1285 (1868) tarihli 23. Salnamelerde bir değişiklik yoktur. Her iki hiyerarşi de 21. (1283/1866) senedeki gibi verilmiştir.

1286 (1869) tarihli 24. salnamede ise belirgin değişiklikler vardır. İki hiyerarşinin Andon Efendi liderliğinde birleştirildiğini kesin ifadelerle görüyoruz. Ama yine da iki hiyerarşi farklı iki cetvelde sunulmuştur. Bu durumun ruhani hiyerarşilerinin ayrı olmalarından kaynaklanması mümkündür.

"Asitane'de mütemekkin Ermeni Katolik milletinin Kilikya Patriği Dokuzuncu Bedros Andon Efendi" başlığı altında verilen hiyerarşi önceki yıllarda Cebel-i Lübnan'dan idare edilen hiyerarşi olup artık *"Ermeni Katolik Kilikya Patrikliği"*ne dönüşerek idare merkezinin İstanbul'a taşındığına işaret etmektedir. Murahhasalıkları ise aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 6: Ermeni Katolik Kilikya Patrikliği Murahhasalık Merkezleri Cedveli (1286, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Murahhasalar	Esamii	Sınıfları	Dahil-i daire-i idaresi olan mallaller
Halep	Grigoryos Balat	Serepiskopos	Halep'te
Mardin	Melkon Nazaryan	Serepiskopos	Mardin'de
Diyarbakır	Agop Bahtiyaryan	Serepiskopos	Diyarbakır'da
Mısır	İstepan Elvan	Serrahip	Mısır'da
Malatya	Gevond Horhoruni	Serepiskopos	Malatya'da
Maraş	Bedros Apelyan	Serepiskopos	Maraş'ta
Adana	Karapet Arslanyan	Serrahip	Adana'da
Kayseri	Ohannes Hacyan	Serepiskopos	Kayseri'de
Sivas ve Tokat	İknadiyos Kalaycıyan	Serepiskopos	Tokat'ta
Antakya	Evkiyas Kazancıyan	Serepiskopos	Cebel-i Lübnan'da mütemekkin ve Andonyan tarikinin reisi
Beyrut	Parseğ Kasparyan	Serepiskopos	Beyrut'ta
Ankara	Osep Arakelyan	Serepiskopos	Ankara'da
Bursa	Bedros Dölekyan	Serepiskopos	Bursa'da
Livane	Andon Halacyan	Serepiskopos	Livane'de
Harput	İstepan İsraelyan	Serepiskopos	Harput'ta
Trabzon	Ohannes Körügyan?	Serepiskopos	Trabzon'da
Erzurum	İstepan Melkisetekyan	Serepiskopos	Erzurum'da
Zeytun	Kefemsi Mikayelyan	Serrahip	Zeytun'da

"*Süryani ve Keldani* ***Patrikleri*** *ve piskoposları mesalihi patriği muma ileyh Andon Efendi marifetiyle tesviye olunur*" ibaresiyle daha önce karışık olan hiyerarşinin zamanla ayrışması sonucunda ayrı bir millet kabul edildiklerine dair bir işaret olmasa da ruhani olarak farklı ve bağımsız oldukları düşünülmüş gibi gözükmektedir. Sonrasında "*Süryani Katolik Milletinin Mardin'de mütemekkin Antakya* ***Patriği***" ibaresiyle birlikte murahhasalıkları verilmiştir.******** Ardından "*Keldani Milletinin*

********Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryani Katolik Patrikliği'nin durumu hakkında geniş bilgi için bkz. Canan Seyfeli, "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler (1847-1918)", ***Süryaniler ve Süryanilik I***, (Haz.: Ahmet Taşğın, Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli), Ankara: Orient Yay., 2005, ss. 84-96.

Musul'da mütemekkin Babil ***Patriği*** *Yusuf Ağdu? Efendi"* başlığı altında Keldani patrikliğinin murahhasalıkları verilmektedir.********

"Latin Milleti serpiskoposlarının ve piskoposlarının mesalihi dahi mumaileyh Andon Efendi marifetiyle tesviye olunur." İbaresi düşülmüştür. Ancak murahhasalıklar listesi verilmediğinden henüz oluşmadığı düşünülebilir. Ayrıca iki yıl sonraki salnamede Bosna ve Hersek'teki Katoliklerin aynı tabloda yazılması da Ermeni Katolik patrikliği marifetiyle idare edildiklerini düşündürmektedir.

1287 (1870) senesine ait 25. Sayıda önceki sayıdaki sistem korunmuştur ve Katolik Ermeni patrikliğinin idaresinde bir değişiklik kaydedilmemiştir.

26. (1288/1871) sayıda "***Katolik Patriği sabık Hassun Efendi'nin serpiskoposluğu zamanında tayin olunan murahhasalar***" başlığı altında murahhasalar, isim ve unvanlarıyla aşağıdaki gibidir. 1289'da (1872) tarihli 27. sayıdaki değişiklikleri sonrasına açıklayarak yazdık.

"Edirne ve havalisinde serpiskopos tarafından vekil Emersiyos rahip",

"Erzurum piskoposluğu tarafından Harput'ta vekil Ovannes rahip",

"Piskopos muma ileyh tarafından Arapkir'de vekil Abraham rahip",

"Bursa ve Bilecik ve havalisi murahhasası Bedros rahip",

"Sivas ve havalisi murahhasası Nersis rahip",

"Maraş murahhasası Bedros rahip",

"Livane ve tevabii murahhasası Andon rahip",

"Tokat ve havalisi murahhasası Arsen rahip",

"Ankara ve tevabii murahhasası Anton piskopos", 1289'da Osep piskopos,

"Mardin ve tevabii murahhasası Melkon rahip",

"Kuds-i Şerif Katolik murahhasası Mikayel piskopos",

"Antakya Katolik murahhasası Evkiyas piskopos",

"Trabzon ve Gümüşhane ve Keskim? ve Hodcur kazaları Katolik murahhasası Osep piskopos", 1289'da Ohannes piskopos

"Harput ve havalisi murahhasası İstepan rahip",

"Bosna'da Latin Katoliklerinin piskopos Bekvale?, Ovencic? piskopos",

"Hersek ve tevabii Katolik piskopos Barseğ rahip", 1289'da Agil Karalioviç

"Erzurum ve tevabii murahhasası Seropan Ohannes", 1289'da Melkisetekyan rahip.

1290 (1873) tarihli 28. salnamede "*Ruesay-ı Mileli Hamse*" başlığı yerine artık "*Ruesay-ı Milel*" tabiri kullanılmaya başlamıştır. Bu sayıda Ermeni Katolik patriği

******** Osmanlı Devlet Salnamelerinde Keldani Patrikliği'nin durumu hakkında geniş bilgi için bkz. Seyfeli, a.g.m., ss. 97-105.

değişmiş ve "***Ermeni Katolik Patriği Kupelyan Ohannes Efendi***" unvanı ile patrik olmuştur. Diğer murahhasa isimlerinde ise Sivas münhal kalmıştır. Trabzon'da Ohannes piskoposun yerine Agop rahip geçmiştir. Anlaşılan Trabzon piskoposu patrik seçilmiştir.

29. yılda (1291/1874) patriklik tablosu aşağıdaki gibidir:

Tablo 7: Ermeni Katolik Kilikya Patrikliği Murahhasalık Merkezleri Cedveli (1291, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Ermeni Katolik Patriği Kupelyan	**Ohannes Efendi**	**Üçüncü Mecidiye**
Enfiyeciyan Kirkor Efendi	Patrikhane Vekili	Üçüncü Mecidiye

Esami-i Episkopos	**Esami-i Rahip**	**Unvan ve Dahil-i idaresi olan mallaller**
Bahtiyaryan Agop		Diyarbakır ve Urfa ve Bilecik ve tevabii murahhasası
	Canaseryan Mesrop	Diyarbakır ve tevabii murahhasası vekili
Kasparyan Basiğ		Suriye vilayeti ve Cebel-i Lübnan ve tevabii murahhasası
Kazancıyan Evkiyas		Antakya ve tevabii murahhasası
Âceyan Agop		Trabzon ve tevabii murahhasası
	Mezropyan Danyal	Mardin ve tevabii murahhasası
	Bekovdiyan Boğos	Merzifon murahhasası
	Mübasiryan Rafayel	Ma'muretü'l-Aziz ve Malatya murahhasası
	Karabet Kirkor	Ma'muretü'l-Aziz ve Malatya murahhasa vekili
Anberboyan Movsis		Latakiye murahhasası
Tavityan Serafim		Kuds-i Şerif murahhasa vekili
	Basmacıyan Tomaz	Bağdat murahhasa vekili
Eyban Bedros		Maraş murahhasası
	Hacyan Sahak	Sivas başrahibi
	İstepanyan Ohannes	Kilis başrahibi
	Emanuelyan Boğos	Kayseri murahhasa vekili
		Halep, Ankara, Bursa, Livane, Erzurum murahhasalıklarına el-haletü hazihi bir kimse tayin olunmamıştır.

1292 (1875) senesine ait 30. Salnamede "*Tokat ve tevabii, ve Kudüs ve Kayseri murahhasalıklarına el-haletü hazihi bir kimse tayin olunmamıştır.*" İbaresiyle önceki yıl dolu olan Kudüs ve Kayseri'nin münhal olduğu belirtilmiştir.

Tokat ve tevabii önceki yıl zikredilmemiştir. Bu yılda ise zikredilmesinden oranın da murahhasalık merkezi olduğunu anlıyoruz.

Ma'muretü'l-Aziz ve Malatya murahhasa vekili Karabet Kirkor rahip bu yıl murahhasa olmuş, dolayısıyla Mübasiryan Rafayel piskoposun yerine geçmiştir.

Maraş'a episkopos Bedros yerine Serafim Hatim rahip murahhasa olmuştur. Yeni eklenenlenenler ise şöyledir:

"Miyaseryan, Ankara murahhasası rahip Rapayel",

"Dadaryan, Bursa murahhasası rahip Kirkor",

"Rahip Ümidyan Okusdinos, Erzurum ve Livane ve Muş murahhasası",

"Episkopos Tavityan Serope, Mısır Murahhasası",

"Serope Hanımyan rahip, Maraş murahhasası."

Bu durumda 29. sayıda ismi bir kimsenin tayin olunmadığı murahhasalıklar arasında zikredilen Halep'ten bu yıl hiç bahsedilmemiştir. İki Maraş murahhasasının ismi verildiğini de düşünürsek 22, Livane ve Muş'u Erzurum'dan, Malatya'yı Ma'muretü'l-Aziz'den, Urfa ve Bilecik'i Diyarbakır'dan ayrı kabul edersek 26 murahhasalık merkezi olduğu anlaşılır.

31. sayıda (1293/1876) bir önceki sayıya göre murahhasalıklarda ve bunlar hakkındaki verilen bilgilerde bir değişiklik yoktur. Değişiklik sadece patriğin nişanı Birinci Mecidiye olmuştur ve patrikhane vekili Enfiyeciyan yerine Latakiye murahhasası Serpiskopos Anberboyan Efendi geçerek bu iki görevi de üstlenmiştir.

32. (1294/1877) ve 33. (1295/1878) Salnamelerde bir önceki yıla göre bir değişiklik yoktur.

34. sayıda (1296/1879) bir önceki yıla göre meydana gelen değişiklikler ise şöyledir:

Enfiyeciyan Kirkor Efendi yeniden patrikhane vekili olmuştur.

Diyarbakır murahhasa vekili Elkiz Kirikoryan rahip olmuştur.

Beyrut murahhasa vekili olarak Der Movsesyan Movsis atanmıştır.

Halep patrikhane vekili olarak Bedros ve Rızkullah Gülzi Efendiler atanmışlardır.

1297 (1880) senesine ait 35. sayıda patrikle birlikte meydana gelen değişiklikleri göstermek ve kolay takibi sağlamak için bu yılki cetvelin tamamını yeni bir tabloda vermek daha iyi olacaktır.

"***Dersaadet'te ve Memalik-i Mahruse'de mütemekkin Ermeni Katolikliği patriği katoğigosluğuyla birleştirilerek***" açıklaması başlık yapılarak verilmiştir. 18 murahhasa, bir patrik müsteşarı ve bir patrik-katoğigos ismi ve görev mahallerinin verildiği yeni tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 8: Ermeni Katolik Kilikya Patrikliği Murahhasalık Merkezleri Cedveli (1297, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Andon Bedros Hasun Efendi	**Mecidi 1**
Dersaadet patrik müsteşarı ve nifonsiya serpiskopos Azaryan İstepan Efendi	

Episkopos	**Unvan ve dahil-i idaresi olan mahaller**	**Episkopos**	**Unvan ve dahil-i idaresi olan mahaller**
Kurkyan Avedis*	Cebel-i Lübnan	Hancıyan Andon	Berriyetü'ş-Şam
Marmaryan Boğos**	Trabzon	Mikayelyan Kiğemos**	Maraş
Balatyan Kirikoryos	Halep	Horhoruni Ğevont**	Malatya
Nazaryan Melkon**	Mardin	İsraelyan İstepan**	Harput
Haçyan Ohannes	Kayseri	Arakelyan Karapet	Ankara
Dölekyan Bedros**	Bursa	Sahakyan Kirkor*	Diyarbakır
Gadefyan Karabet**	Sivas		
Arslanyan Karabet*	Adana	**Rahip**	
Sabağyan Boğos	Mısır	Senetail rahip	Siroz
Melkisetekyan İstepan**	Erzurum	Grigoryos rahip	Trabzon

(*) işareti olanlar daha sonraki sayılarda rahip olarak kaydedilmiştir.

(**) işareti olanlar 3. Mecidi nişanı olan piskoposlardır.

1298 (1881) senesine ait 36. Salnamede bir önceki sayıda ayrıntılı açıklama ile kaydedilen patrik bu sayıda *"**Dersaadet Ermeni Katolik patriği Hassun Efendi**"* şeklinde verilmiştir. Patrik müsteşarından hiç bahsedilmemiştir.

Berriyetü'ş-Şam murahhasası olan Hancıyan Andon bu yıl Şam-ı Şerif murahhasası olarak gösterilmiştir. Siroz murahhasası Senetail rahip ve Trabzon

murahhasası Grigoryos rahip bu sayıda kaydedilmemiştir. Böylece 16 murahhasalık verilmiştir.

37. sayıda (1299/1882) patrik ve unvanı değişerek "***Ermeni Katolik patrik ve Kilikya katoğigosu rütbetlü Azaryan Efendi***" şeklinde kaydedilmiştir. Önceki sayıda Cebel-i Lübnan murahhasası Kurkyan Avedis bu sayıda "*Mısır murahhasası rahip Türkyan Avedis*" biçiminde gösterilmiştir. Kayseri murahhasası piskopos *Emanuelyan Boğos* olmuştur. Şam-ı Şerif murahhasa ismi değişmeden Berriyetü'ş-Şam şeklinde değiştirilmiştir. Sivas murahhasalığı ruhaninin ismi değişmeksizin Tokat diye kaydedilmiştir. Böylece Cebel-i Lübnan murahhasalığı çıkarıldığı için 15 merkez ve ruhban ismi zikredilmiştir.

38. sayıda (1300/1883) bir önceki sayıya göre murahhasalık merkezleri ve sayısında bir değişiklik yoktur. Farklılıklar ise şöyledir:

Harput yerine Mamuretü'l-Aziz murahhasalık olarak belirtilirken ruhban aynı kişidir.

Ankara murahhasası Arakelyan Karapet yerine serpiskopos Hülâhi Kirkor Efendi olmuştur.

Berriyetü'ş-Şam murahhasası Hancıyan Andon yerine rahip Sarafyan Serope geçmiştir.

39. salnamede bir ilave murahhasalıkla bir değişiklik kaydedilmiştir. Buna göre "*Zor'da mütemekkin Ermeni Katolik cemaati murahhas vekili Nersis Efendi*" 16. Murahhasalık merkezi olarak verilmiştir.

1302 (1885) senesine ait 40. sayıda meydana gelen değişiklikler şunlardır:

"*Diyarbakır ve tevabii murahhasası rahip Osep Efendi*",

"Bitlis ve tevabiiyle Van Vilayeti murahhasası serepiskoposu Artin Efendi." Böylece 17 murahhasalık kaydedilmiştir.

1303 (1886) tarihli 41. ve 1304 (1887) tarihli 42. Salnamelerde 17 murahhasalık verilmiştir. Bir önceki yıla göre bir değişiklik yoktur.

43. sayıda (1305/1888) "***Ermeni Katolik Patrikliğinin taht-ı idaresinde bulunan Ruesay-ı Ruhaniye***" başlığı altında bir patrik, bir patrikhane kapıkethüdası ve 29 murahhasalık ismi zikredilmiştir. Cetvel aşağıdaki gibidir. M. =Mecidi, 'O.='Osmani nişanı anlamına gelmektedir.

Tablo 9: Ermeni Katolik Kilikya Patrikliği Murahhasalık Merkezleri Cedveli (1305, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Memuriyeti	**Esamii**	**M.**	**'O.**
Patrik	**Azaryan İstepan Bedros Efendi**	1.	1.
Mısır murahhasası	Serpiskopos Akşehirliyan Parnapas Efendi	3.	
Halep murahhasası	Serpiskopos Balatyan Kirkor Efendi	3.	
Mardin murahhasası	Serpiskopos Nazaryan Melkon Efendi	3.	
Diyarbakır murahhasası	Serpiskopos Ferahyan Osep Efendi	3.	
Maraş murahhasası	Serpiskopos Mikaelyan Kğemos Efendi	3.	
Adana murahhasası	Serpiskopos Arslanyan Karabet Efendi	3.	
Kayseri murahhasası	Serpiskopos Emanuelyan Boğos Efendi	3.	
Van ve Bitlis murahhasası	Serpiskopos Ohannesyan Ohannes Efendi	3.	
Bursa murahhasası	Serpiskopos Camcıyan Artin Efendi	3.	
Erzurum murahhasası	Serpiskopos Melkisetekyan İstepan Efendi	3.	3.
Mamuretü'l-Aziz murahhasası	Serpiskopos İsraelyan İstepan Efendi	3.	
Trabzon murahhasası	Serpiskopos Marmaryan Boğos Efendi	3.	
Malatya murahhasası	Serpiskopos Horhoruni Ğevont Efendi	3.	
Sivas murahhasası	Serpiskopos Kadafyan Karabet Efendi	3,	
Berriyetü'ş-Şam murahhasası	Serpiskopos Hancıyan Andon Efendi		
İzmir murahhasa vekili	Dürveryan Ğukas Efendi	3.	
Ankara murahhasa vekili	Hülasayan Kirkor Efendi	3.	
Urfa murahhasa vekili	Atamyan Parseğ Efendi		
Hısnımansur murahhasa vekili	Haçaduryan Mikael Efendi		
Amasya murahhasa vekili	Aşçıyan Mgrdiç Efendi		
Behesni murahhasa vekili	Bengayan Sahak Efendi		
Nevşehir murahhasa vekili	Sicimciyan Kiğemos Efendi		
Kütahya murahhasa vekili	Keklikyan Artin Efendi		
Arapkir murahhasa vekili	Arpiyaryan Avedis Efendi		
Gürün murahhasa vekili	Terzibaşyan Kevork Efendi		
Nefs-i Şam-ı Şerif murahhasa vekili	Sarrafyan Serope Efendi		
Deyrizor sancağında murahhasa vekili	Nersis Efendi		
Bağdat murahhasa vekili	Mağakyan Filibos Efendi		
Nefs-i Sivas murahhasa vekili	Kazancıyan Serope Efendi		
Patrikhane kapukethüdası	Arakel Efendi		

44. sayıda (1306/1889) bir önceki yıla göre bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Yeni eklenenler şunlardır:

"*Patrik vekili, Çizmeciyan Sahak Efendi* "

"İzmit Murahhasa vekili, Balyan Virtanes Efendi"

"*Harput murahhasası, rahip Sakayan Ayron Efendi*". Bu, Mamuretü'l-Aziz murahhasası yerine geçmiş gibi görünüyor. Diğer sayılardan anlaşıldığı üzere iki merkez birbirinin yerini tutabiliyor.

"*Ankara murahhasası Arakelyan Karabet Efendi*" olmuştur.

İzmir, Aydın diye; Amasya, Amasya ve Merzifon diye; Deyrizor murahhasası Nersis Efendi ise Dikranyan Nersis Efendi şeklinde değiştirilmiştir.

Mardin murahhasası Nazaryan Melkon'un nişanı 2. Dereceye yükselmiştir. Mısır murahhasası serpiskopos Akşehirliyan Parnapas Efendi'ye 3. 'O(smani) nişanı verilmiştir.

Nefs-i Sivas ve Arapkir murahhasalıklarına ve Patrikhane kapukethüdasına hiç yer verilmemiştir. Böylece 28 murahhasalık kaydedilmiştir.

45. sayıda (1307/1889) bir murahhasalık artarak 29'a çıkmıştır. Bu, "*Yozgat murahhasa vekili, Feramüzyan Osep Efendi*" şeklinde kaydedilmiştir. Ayrıca bu sayıda Ankara murahhasalığı münhaldir.

Halep murahhasası Baltayan Kirikoryos'un ve Bursa murahhasası Camcıyan Artin'in nişanları 2. Dereceye yükselmiştir. Van ve Bitlis murahhasası Ohannesyan Ohannes 3. M(ecidi)ye ilaveten bir de 2. 'O(smani) nişanı almıştır.

46. sayıda (1308/1890) meydana gelen değişikliklerle murahhasalık 30'a çıkmıştır. İki yıl önceki murahhasalık "*Arapkir murahhasa vekili, Arpiyaryan Avedis Efendi*" kaydıyla tekrar eklenmiştir. Dolayısıyla 45. sayıda kaydı unutulmuş veya gözden kaçırılmış olabilir.

Bir önceki yıl münhal kalan Ankara murahhasalığına bu yıl serpiskopos Ohannesyan Ohannes tayin edilmiştir. Önceki yıl Van ve Bitlis murahhasası iken sahip olduğu nişanlar bu yıl kaydedilmemiştir.

Bu yılda Maraş murahhasalığı ve Van ve Bitlis murahhasalığı münhal kalmıştır.

47. sayıda (1309/1891) patrik vekili değişmiş ve "*Serpiskopos Arslanyan Karabet Efendi*" yeni vekil olmuştur. Değişiklikler şöyledir:

"Erzurum murahhasası, serpiskopos Koçaryan Karabet Efendi,"

"Harput murahhasası, serpiskopos Arabnaryan Avedis Efendi,"

"Maraş murahhasası, serpiskopos Torikyan Avedis Efendi,"

Adana'da Arslanyan Karabet vekil iken asıl olmuştur.

Önceki yıl Ankara murahhasalığına tayin edilen Ohannesyan Ohannes'in 2. 'O(smani) nişanı bu yıl kaydedilmiştir.

"Berriyetii'ş-Şam murahhasa vekili, serrahip Çepeyran Ohannes Efendi,3, M(ecidi)*"*

Amasya murahhasalığı münhal kalmıştır.

"Yozgat murahhasa vekili, serrahip Ekizyan Efendi,"

"Arapkir murahhasa vekili, serrahip Filiposyan Kirkor Efendi,"

48. sayıda (1310/1892) meydana gelen değişiklikler; Adana'da Arslanyan Karabet yerine serpiskopos Terziyan Boğos murahhasa olmuştur ve bu yıl Hısnımansur, Nevşehir, Gürün, Yozgat ve Arapkir murahhasalıkları münhal olarak kaydedilmiştir. Bir önceki sayıya göre yeni kayıtlar ise şunlardır:

"Patrikhane kapukethüdası, Aşçıyan rahip Mgrdiç Efendi, 3. M(ecidi)"

"Patrikhane Türkçe katibi ve kapukethüdası muavini, Şehriyan Osep Efendi, 4. M(ecidi)"

Malatya murahhasası Serpiskopos Horhoruni Ğevont Efendi yerine serpiskopos Haçaduryan Mikayel Efendi geçmiştir. 3. M(ecidi) nişanı vardır.

Ayrıca bu yıl Besni murahhasası Bengayan Sahak Efendi'ye 4. M(ecidi) nişanı verilmiştir.

49. sayıda (1311/1893) önceki yıl münhal olan Van ve Bitlis murahhasalığına "*serpiskopos Cündivan Nersis Efendi, 3. M*(ecidi)" getirilmiştir. Bu yıl İzmit murahhasalığı münhal kalırken geçen yıl münhal olan Hısnımansur "*Hısnımansur murahhasa vekili, serrahip Kaftancıyan Boğos Efendi,*" şeklinde kaydedilmiştir. Kütahya'ya ise Keklikyan Artin yerine serrahip Maksudyan Agop Efendi tayin olunmuştur.

50. sayıda (1312/1894) Diyarbakır murahhasa vekili olarak serrahip Celebyan Andreyas Efendi, Osep Efendi'nin yerine geçmiştir. Kaftancıyan Boğos Efendi, Hısnımansur murahhasalığına kayıtlı iken bu yıl İzmit'e kaydedilmiştir.

Bu yıl, "*Urfa ve tevabii Metropolit vekili, Kurbiyus Matran Cercis Efendi*" şeklinde, Süryani ismi ve Süryani kilise hiyerarşisindeki bir rütbe ile yeni bir kayıt eklenmiştir.

51. sayıda (1313/1895) önceki yıl eklenen Urfa ve tevabii için "*Urfa ve tevabii murahhasa vekili, Atamyan Parseğ Efendi*" hem bu yıl hem de önceki yıllarda Urfa murahhasasıdır. Aydın murahhasası değişerek yenisi, serrahip Efkaryan Nikoğos Efendi olmuştur.

52. sayıda (1314/1896) meydana gelen tek değişiklik "*İzmit murahhasa vekili, serrahip Abdullahyan Serope Efendi*" şeklindedir.

53. sayıda (1315/1897) Ermeni Katolik Patrikliği'ne ait kayıt yoktur.

54. sayıda (1316/1898) iki yıl öncekine göre meydana gelen farklılıklar ise şöyledir:

Patrik vekiline ait bilgi kaydedilmemiştir. Halep murahhasası Balatyan Kirikoryos yerine vekaleten "*Balatyan rahip Ohannes Efendi*" kaydedilmiştir. Önceki yıllarda olmayıp yeni eklenen murahhasalık ise "*Kudüs murahhasa vekili, serrahip Tomayan Ovakim Efendi*" şeklindedir. Böylece münhal olan 6 murahhasalıkla birlikte toplam 32 murahhasalık merkezi, bir patrik, bir kapukethüdası ve bir de bu yıl eklenen "*mütemayiz*" rütbesi ile kapukethüdası muavini kaydedilmiştir.

1317 (1899) yılına ait 55. Salnamede önemli değişklikler meydana gelmiştir. Hem bu hem da takip etmeyi kolaylaştırması açısından bu sayıdaki tablo *"**Ermeni Katolik Patrikliği ve Taht-ı İdaresinde Bulunan Ruesay-ı Ruhaniye**"* başlığı ile verilmiştir.

Tablo 10: Ermeni Katolik Kilikya Patrikliği Murahhasalık Merkezleri Cedveli (1317, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Memuriyeti	**Esamii**	**Rütbe**	**M.**	**'O.**
Ermeni Katolik Patriği	**İstepan Bedros Azaryan Efendi**		**1.**	**1.**
Malatya murahhasası	*Piskopos Haçaduryan Mikayel Efendi		3.	
Mardin murahhasası	*Piskopos Nazaryan Melkon Efendi		2.	
Halep murahhasası	Serpiskopos Torikyan Avedis Efendi		3.	
Erzurum murahhasası	*Piskopos Koçaryan Karabet Efendi		3.	
Urfa ve tevabii murahhasa vekili	**Piskopos Atamyan Parseğ Efendi			
Harput murahhasası	Serpiskopos İsraelyan İstepan Efendi			
Adana murahhasası	*Piskopos Terziyan Boğos Efendi		3.	
Sivas murahhasası	*Piskopos Haceyan Sahak Efendi		3.	2.
Maraş murahhasası	--			
Diyarbakır murahhasası	Serpiskopos Celebyan Andreyas Efendi		3.	
Mısır murahhasası	Serpiskopos Sahakyan Boğos Efendi		3.	3.
Trabzon murahhasası	*Serrahip Marmaryan Boğos Efendi		3.	
Kayseri murahhasası	Serrahip Emanuelyan Boğos Efendi		3.	
Van ve Bitlis murahhasası	*Serrahip Cundiyan Nersis Efendi		3.	
Van murahhasa vekili	**Rahip Andon Cundiyan Efendi			
Bursa murahhasası	*Serrahip Camcıyan Artin Efendi		3.	

Memuriyeti	Esamii	Rütbe	M.	'O.
Ankara murahhasası	Serrahip Ohannesyan Ohannes Efendi		3.	2.
Berriyetü'ş-Şam murahhasası	--			
Şam murahhasası	Serrahip Sarrafyan Serope Efendi		4.	
Kudüs murahhasa vekili	Serrahip Tumayan Ovakim Efendi		4.	
Bağdat murahhasa vekili	Serrahip Mağakyan Filibos Efendi			
Aydın murahhasası	Serrahip Efkaryan Nikoğos Efendi		3.	
Deyrizor murahhasası	Serrahip Dikranyan Nersis Efendi			
İzmit murahhasası	Serrahip Abdullahyan Serope Efendi		4.	
Hısnımansur murahhasa vekili	--			
Urfa murahhasa vekili	Serrahip Atamyan Parseğ Efendi			
Amasya murahhasa vekili	--			
Behesni murahhasa vekili	Serrahip Bengayan Sahak Efendi		4.	
Kütahya murahhasa vekili	--			
Nevşehir murahhasa vekili	--			
Gürün murahhasa vekili	--			
Bilecik Patrik Vekili	Serrahip Kantarcıyan Ohannes Efendi			
Beyrut Patrik Vekili	Serrahip Apelyan Bedros Efendi			
Yozgat murahhasa vekili	--			
Arapkir murahhasa vekili	--			
Patrikhane kapukethüdası	Aşcıyan Rahip Mgrdiç Efendi		3.	
Patrikhane Türkçe katibi ve kapukethüdası muavini	Şehriyan Osep Efendi	Mütemayiz	4.	4.

(*) işaretli ruhbanlar bir yıl sonra "serpiskopos" olarak düzeltilmiştir.

(**) işaretli ruhbanlar sonraki yıl "serrahip" olarak kaydedilmiştir.

Yukarıdaki tabloda murahhasaların ruhani hiyerarşik rütbeleri serrahip olarak kaydedilmiştir. Önceki yıllarda bunlar piskopos olarak kaydedilmiştir. Ayrıca bu yıla kadarki uygulamalara bakınca "asıl" murahhasalıklara piskopos tayin etme çabasının olduğunu görüyoruz. Serrahip olan Emanuel Boğos sonraki yıl patrik olmuştur ki ancak piskopos olması gerekir. Bu nedenle de sonraki yıl düzeltilmiştir.

56. seneye (1318/1900) ait salnamede patrik değişmiştir. Bir önceki yıl Kayseri murahhasası **Emanuelyan Boğos Efendi 1. M(ecidi) nişanı ile Ermeni Katolik patriği** olmuştur. Yeni ilaveler ise şunlardır:

"*Ermeni Katolik Patriki vekili, serpiskopos Avedis Efendi, 2. M*(ecidi)"

"Bandırma murahhasa vekili, serrahip Polatyan Osep Efendi, "

Sivas yerine "*Sivas ve Tokat*", Harput yerine "*Mamuretü'l-Aziz*" olarak değiştirilmiştir. Mamuretü'l-Aziz murahhasası serpiskopos İsraelyan İstepan Efendi

3.M(ecidi) nişanı almıştır.

Patrik olan Emanuel Boğos yerine "*Kayseri murahhasa vekili, serrahip Sisilyan Matos Efendi*" kaydıyla ruhban atanmıştır.

Ankara murahhasalığı bu yıl münhaldir. Önceki yıl münhal olan Amasya'ya, "*Amasya murahhasa vekili, serrahip Gamsaragan Kirkor Efendi*" kaydedilmiştir.

"*İzmit murahhasası, serrahip Kazazyan Avedik Efendi*" olmuştur.

Önceki yıl kapukethüdası muavini olan Şehriyan Osep Efendi, bu yılda aynı rütbe ve nişanlarıyla patrikhane kapukethüdası olarak kaydedilmiştir.

57. seneye (1319/1901) ait salnamede ruhbanı değişen murahhasalıklar şöyledir:

"*Mardin murahhasa vekili, Gülyan Husik serrahip Efendi*"

"*İzmit murahhasası, serrahip Tavit Nazaretyan Efendi*"

"*Van murahhasa vekili, rahip Nalbandyan Ohannes Efendi*"

"*Bilecik Patrik vekili, serrahip Husik Bağdasaryan Efendi*"

Patrikhane kapukethüdası Şehriyan Osep Efendi'nin rütbesi "*ula-i sanisi*" olarak değişmiştir. Malatya murahhasası serpiskopos Haçaduryan Mikayel Efendi 4. 'O(smani) ve Kayseri murahhasa vekili serrahip Sisilyan Matos Efendi'ye 4. M(ecidi) nişanı verilmiştir.

Halep, Trabzon, Deyrizor ve Besni murahhasalıkları bu yıl münhal kalmıştır. Böylece 13 münhal toplam 33 murahhasalık, 3 patrik vekili, bir patrikhane kapukethüdası ve bir patrik kaydedilmiştir.

58. sayıda (1320/1902) önceki yıl münhal kalan Ankara'ya "*Ankara murahhasası, serpiskopos Kiğemos Efendi, 3. M*(ecidi)", 3 yıl münhal kalan Maraş'a ise "*Maraş murahhasası, serpiskopos Muradyan Ohannes Efendi 3. M*(ecidi)" kaydıyla yeni murahhasa atanmıştır.

Kayseri murahhasası serpiskopos Sisilyan Matos Efendi'ye 3. M(ecidi) nişanı verilerek, serrahip rütbesi serpiskoposa yükseltilmiştir.

59. sayıda (1321/1903) önceki yıla göre bir değişiklik olmayıp 11 münhal toplam 33 murahhasalık, 3 patrik vekili, bir patrikhane kapukethüdası ve bir patrik kaydedilmiştir.

Bu yılda Mardin murahhasa vekili Gülyan Husik serrahip Efendi, serpiskopos olarak kaydedilmiştir.

60. sayıda (1322/1904) **Ermeni Katolik patriklik makamı** boştur. Ayrıca bu yıl Aydın murahhasalığı münhal kalırken önceki yıl münhal olan Trabzon'a "*Trabzon murahhasası, serpiskopos Apikyan İstepan Efendi*" şeklinde murahhasa kaydedilmiştir.

Patrikhane kapukethüdası Şehriyan Osep Efendi'nin 4. *'O*(smani) nişanı *3. 'O*(smani) olarak değişmiştir.

61. seneye (1323/1905) ait salnamede önceki yıl Mısır murahhasası olan serpiskopos Boğos Sabağyan patrik olmuştur ve "***Ermeni Katolik Patriği, Boğos Sabağyan Efendi, 3.M*(ecidi)**" şeklinde kaydedilmiştir. Böylece Mısır murahhasalığı ile birlikte toplam 12 murahhasalık münhal kalmıştır.

Bu yılda Mardin murahhasası serpiskopos Gülyan Husik Efendi ve Sivas ve Tokat Murahhasası serpiskopos Haçyan Sahak Efendi *2.M*(ecidi) nişanı almışlardır. Malatya murahhasası serpiskopos Haçaduryan Mikayel Efendi, Erzurum murahhasası serpiskopos Koçaryan Karabet Efendi, Mamuretü'l-Aziz murahhasası serpiskopos İsraelyan İstepan Efendi, Maraş murahhasası serpiskopos Muradyan Ohannes Efendi, Diyarbakır murahhasası serpiskopos Çelebyan Andreyas Efendi, Trabzon murahhasası serpiskopos Apikyan İstepan Efendi, Kayseri murahhasası serpiskopos Sisilyan Matos Efendi, Van ve Bitlis murahhasası serpiskopos Cundoyan Nersis Efendi 3. 'O(smani) nişanı verilmiş olan ruhbanlardır.

62. sayıda (1324/1906) patrik, "***Ermeni Katolik Patriki, Sabağyan Boğos Bedros Efendi, 1.M*(ecidi)**" şeklinde kaydedilmiştir. Patrik vekili ise münhaldir. Bir önceki yıla göre meydana gelen diğer değişiklikler ise şöyledir:

"*Mısır murahhasa vekili, serpiskopos Tavityan Serope Efendi*" kaydı ile boş olan murahhasalık dolmuştur.

Ankara murahhasasının ismi "*serpiskopos Kiğemos Ğazarosyan Efendi, 3. M*(ecidi), *3. 'O*(smani)" şeklinde kaydedilmiştir.

Urfa ve tevabii murahhasa vekili değişmiş ve "*serrahip Faracyan Ağop Efendi*" hem Urfa ve tevabii hem de 1319-1323 arasında 5 yıldır münhal olan Deyrizor murahhasalığına murahhasa vekili olarak atanmıştır.

Van murahhasalığı değişmiş ve "*Van ve Bitlis ve Muş murahhasası, serpiskopos Cüneydoyan Nersis Efendi, 3. M*(ecidi), *3. 'O*(smani)" şeklinde kaydedilmiştir.

İzmit murahhasası değişmiş ve "*İzmit murahhasası, serrahip İshakyan Mesrop Efendi*" şeklinde kaydedilmiştir.

Önceki yıl Poladye Osep şeklindeki Bandırma murahhasasının ismi bu yıl "*serrahip Barikyan Osep Efendi*" biçiminde değiştirilmiştir.

1317-1323 yıllarına ait toplam 7 salnamede münhal olarak kayıtlı olan Kütahya'ya "*Kütahya murahhasa vekili, serrahip Çerkeşliyan Ohannes Efendi*" murahhasa vekili atanmıştır.

1310-1323 yıllarına ait toplam 14 salnamede münhal olarak kayıtlı olan Gürün'e

"*Gürün murahhasa vekili, serrahip Balyan Kirkor Efendi*" murahhasa vekili atanmıştır.

Patrik vekilliği olan Bilecik ve Beyrut'a "*Bilecik murahhasa vekili, serrahip Keklikyan Artin Efendi*" ve "*Beyrut murahhasa vekili, serrahip Apelyan Bedros Efendi*" murahhasa vekili olarak tayin olunmuşlardır.

Patrikhane kapukethüdası Şehriyan Osep Efendi'nin 3. *M*(ecidi) nişanı *2. 'M*(ecidi) olarak değişmiştir. Bursa murahhasası serpiskopos Camcıyan Artin Efendi 3. 'O(smani) nişanı almıştır.

Bu durumda Ermeni Katolik patriği Sabağyan Boğos Bedros Efendi'nin idaresi altında 1324/1906 yılına ait 62. Salnameye göre 8'i münhal toplam 35 murahhasalık, boş olan patrik vekilliği ve bir patrikhane kapukethüdalığı bulunmaktadır.

63. seneye (1325/1907) ait salnamede ise bir önceki yıla göre bir değişiklik olmuştur. Münhal olan Halep murahhasalığına "*Serpiskopos Okosdinos Sabağ Efendi, 3.*'O(smani)" murahhasa olarak kaydedilmiştir.

64. sayıda (Hicri 1326/1908) Sivas ve Tokat murahhasalığı ile Maraş murahhasalığı münhal kalmıştır.

65. sayıda (Mali 1326/1910) yılında bütün tabloyu kaydetmeyi gerektiren değişiklikler olmuştur.

"***Ermeni Katolik Patrikliği***" başlığı altındaki tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 11: Ermeni Katolik Patrikliği Cedveli (Mali 1326, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Memuriyet ve Esamii	Rütbe	Osmani	Mecidi	Madalya
Ermeni Katolik Patriği ve Kilikya Katoğigosu Terziyan Boğos Efendi			2.	
Patrik vekili ------				
Patrikhane kapukethüdası serrahip Gedikyan Ohannes Efendi		4.		
Vilayat ve elviye ve kazalarda bulunan murahhasa ve vekilleri				
Mardin murahhasası serpiskopos Gülyan Husik Efendi			3.	
Sivas ve Tokat murahhasası serpiskopos Keçeciyan Levon Efendi				
Malatya murahhasası serpiskopos Haçaduryan Mikayel Efendi		3.	3.	
Halep murahhasası serpiskopos Sabağ Okusdinos Efendi				
Erzurum murahhasası serpiskopos Koçuryan Karabet Efendi		3.	3.	

Memuriyet ve Esamii	Rütbe	Osmani	Mecidi	Madalya
Mamuretü'l-Aziz (Harput) murahhasası serpiskopos İsraelyan İstepan Efendi		3.	3.	
*Adana murahhasası ------				
Diyarbakır murahhasası serpiskopos Çelebyan Andreyas Efendi		3.	3.	
Mısır murahhasası serpiskopos Koyunyan Bedos Efendi			3.	
*Trabzon murahhasası ------				
*Kayseri murahhasası ------				
Bursa murahhasası serpiskopos Camcıyan Artin Efendi		3.	3.	
*Van ve Bitlis ve Muş murahhasası ------				
Ankara murahhasası serpiskopos Ğazarosyan Kiğemos Efendi		3.	3.	
*Maraş murahhasası ------				
Urfa murahhasa vekili serrahip Atamyan Parseğ Efendi				
Şam murahhasa vekili serrahip Sarrafyan Serope Efendi			4.	
Kuds-ü Şerif murahhasa vekili serrahip Tumayan Ovakim Efendi			4.	
Bağdat murahhasa vekili serrahip Mağakyan Pilibos Efendi				
İzmir murahhasası serrahip Barikyan Osep Efendi				
Zor (Deyrizor) murahhasa vekili serrahip Terzibaşyan Efendi				
İzmit murahhasa vekili serrahip Kazaryan Avedik Efendi				
Bandırma murahhasa vekili serrahip Muradyan Mgrdiç Efendi				
Kütahya murahhasa vekili serrahip Çerkeşliyan Ohannes Efendi				
Behesni murahhasa vekili serrahip Senekeryan Kğemos Efendi				
Gürün murahhasa vekili serrahip Pahlavonyan Kirkor Efendi				
Hısnımansur murahhasa vekili serrahip Mikayel Asyazaduryan Efendi				
Bilecik murahhasası serrahip Aşıkyan Kirkor Efendi				
Beyrut murahhasa vekili serrahip Kalyoncuyan Parseğ Efendi				
Arapkir murahhasa vekili serrahip Haçaturyan Serkis Efendi				
*Adana murahhasa vekili serrahip Keklikyan Artin Efendi				
*Maraş murahhasa vekili serpiskopos Arpiyaryan Avedis Efendi		2.	2.	
*Trabzon murahhasa vekili serrahip Ğazarosyan Ohannes Efendi				
*Kayseri murahhasa vekili serrahip Keşişyan Mesrop Efendi				

Memuriyet ve Esamii	Rütbe	Osmani	Mecidi	Madalya
*Van ve Bitlis ve Muş murahhasa vekili serrahip Kundakçıyan Ananya Efendi				
Cebel-i Lübnan ve Zımmar Manastırı reisi serrahip Kozyan Ohan Efendi				

(*) işareti olan murahhasalıklar, aslında murahhasa vekili olanlar olup yine de murahhasa olarak gösterilmektedir. Ancak yine de iki görevli aynı anda kaydedildiği olmuştur. Bu durumda hem murahhasa hem de murahhasa vekili olan mahaller vardır diyebiliriz.

Dolayısıyla bu tabloda iki defa zikredilen 5 murahhasalığı saymazsak toplam 30 murahhasalık ve bir manastır reisliği kaydedilmiştir.

Nevşehir, Yozgat, Amasya, Berriyetü'ş-Şam, Aydın murahhasalıklarına önceki yıllarda bir şekilde ruhban tayini yapılmış olduğu gözükse de son tabloda münhal olarak dahi yer verilmemiştir.

66. sayıda (Mali 1327/1911) bir önceki yıla göre murahhasalıkların ismi ve sayısında bir değişiklik yoktur. Bu yılda Ankara ve Mısır murahhasalıkları münhal kalmıştır. Ruhbanları değişenler ise şunlardır:

"Urfa murahhasa vekili serrahip Aşcıyan Vartan Efendi"

"Trabzon murahhasa vekili serrahip Hamikyan Boğos Efendi"

1328 (1912-1913) mali senesine ait olan 67. Salnamede bir önceki yıla göre kaydedilen değişiklikler çoktur.

Öncelikli olarak "***Patrik ve Kilikya Katoğikosu***" unvanı ile kaydedilen makam münhaldir. Patrik vekili de münhaldir.

Önceki yıldaki Adana, Mısır, Trabzon, Kayseri, Van ve Bitlis, Ankara murahhasalıklarının ve Maraş, Urfa, Şam, Kuds-ü Şerif, Bağdat, Zor, İzmit, Bandırma, Kütahya, Behesni, Gürün, Hısnımansur, Beyrut, Arapkir, Adana, Maraş, Trabzon, Kayseri, Van ve Bitlis murahhasa vekili makamları münhaldir.

Dolu olanlar ise Mardin, "Sivas ve Tokat", Malatya, Halep, Mamuretü'l-Aziz, Diyarbakır, Bursa ve İzmir murahhasaları olup toplam 8 isim verilmiştir. Bu isimler önceki yılla aynıdır.

Önceki sayıda zikredilen Bilecik ve Cebel-i Lübnan münhal olarak dahi kaydedilmemiştir.

Son sayı olan 68. Sayıda (1333-1334/1917-1918) Ermeni Katolik patrikliğinin durumu aşağıdaki gibidir:

Tablo 12: Ermeni Katolik Patrikliği (Mali 1333-1334, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Memuriyet	Esamii	Nişan	Madalya
Patrikhane Kaymakamı, Halep Murahhasası	Sabağ Okusdinos Efendi		
Vilayat ve elviyede bulunan Ermeni Katolik murahhasaları			
Halep murahhasası serpiskopos	Sabağ Okusdinos Efendi		
Maraş murahhasası serpiskopos	Arpiyaryan Avedis Efendi		
Mısır murahhasası serpiskopos	Kozyan Ohan Efendi		
Erzurum murahhasası serpiskopos	Melkisetekyan Osep Efendi		
Kayseri murahhasası serpiskopos	Bahayan Andon Efendi		
Bursa murahhasası serpiskopos	------		
Ankara murahhasası serpiskopos	Bahayan Kirkor Efendi		

Sonuç

Sonuç olarak Ermeni Katolik Patrikliği'nin Osmanlı devlet salnamelerinden 53. sayı (1315/1897) haricinde kaydı düzenli olarak yapılmıştır. Diğer kaydedilmeyen 9 yıl ise hepsi için geçerlidir.

Osmanlı Katolik Ermeni patrikliğini tek liderde birleştirme çabası olmuştur. Ancak bu 1299/1882 itibarıyla düzene girmiş gibi gözükmektedir.

Katolik Ermeni murahhasalıkları 35 merkeze çıktığı dönemler olmakla beraber en son yedi merkezdir.

Bilgi karmaşası ise gelişmelerin karmaşıklığına işaret etmektedir. Ancak bu kayıtlar konuyla ilgili araştırmalarda sürecin Osmanlı Devleti kanadınının takip edilmesini kolaylaştıracak niteliktedir.

Ek: Osmanlı Devlet Salnameleri ve Gayrimüslimlerle İlgili Bölümler

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1263 (1847), 1. Def'a, (İstanbul), (1263/1847) Numarasız.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1264 (1848), 2. Def'a, (İstanbul), (1264/1848), ss. 78-108.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1265 (1849), 3. Def'a, İstanbul: Tabıhane-i Amire, (1265/1849). Ruesay-ı Milel-i Hamse yok. 128 s.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1266 (1850), 4. Def'a, (İstanbul), (1266/1850). Ruesay-ı Milel-i Hamse yok. 95 s.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1267 (1851), 5. Def'a, (İstanbul), (1267/1851). Ruesay-ı Milel-i Hamse yok. 98 s.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1268 (1852), 6. Def'a, (İstanbul), (1268/1852).

Ruesay-ı Milel-i Hamse yok. 98 s.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1269 (1853), 7. Def'a, (İstanbul), (1269/1853). Ruesay-ı Milel-i Hamse yok. 105+1+5 s.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1270 (1854), 8. Def'a, (İstanbul), (1270/1854). Ruesay-ı Milel-i Hamse yok. 113+1+6 s.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1271 (1855), 9. Def'a, İstanbul: Darü't-Tıbaat'ül-Amire, (1271/1855). Ruesay-ı Milel-i Hamse yok. 117 s.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1272 (1856), 10. Def'a, İstanbul: Darü't-Tıbaat'ül-Amire, (1271/1856). Ruesay-ı Milel-i Hamse yok. 129 s.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1273 (1857), 11. Def'a, İstanbul: Takvimhane-i Amire, (1273/1856). Ruesay-ı Milel-i Hamse yok. 135 s.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1274 (1858), 12. Def'a, İstanbul: Takvimhane-i Amire, 1274 (1858), ss. 146-161.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1275 (1859), 13. Def'a, İstanbul: Takvimhane-i Amire, 1275 (1859), numarasız.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1276 (1860), 14. Def'a, İstanbul: Takvimhane-i Amire, 1276 (1860), ss. Numarasız.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1277 (1861), 15. Def'a, İstanbul: Takvimhane-i Amire, 1277 (1861), ss. 86-101.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1278 (1861), 16. Def'a, İstanbul: Darü't-Tıbaat'ül-Amire, (1278/1861), ss. 86-101.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1279 (1862), 17. Def'a, İstanbul: Darü't-Tıbaat'ül-Amire, 1279 (1862), ss. 88-104.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1280 (1863), 18. Def'a, İstanbul: Takvimhane-i Amire, 1280 (1863), ss. 99-115.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1281 (1864), 19. Def'a, İstanbul: Takvimhane-i Amire, 1281 (1864), ss. 100-117.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1282 (1865), 20. Def'a, İstanbul: Matbaa-i Amire, (1282/1865), ss. 90-106.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1283 (1866), 21. Def'a, İstanbul: Matbaa-i Amire, (1283/1866), ss. 101-117.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1284 (1867), 22. Def'a, İstanbul: Darü't-Tıbaat'ül-Amire, (1284/1867), ss. 121-137.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1285 (1868), 23. Def'a, İstanbul: Darü't-Tıbaat'ül-Amire, 1285 (1868), ss. 126-142.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1286 (1869), 24. Def'a, İstanbul: Darü't-Tıbaat'ül-Amire, (1286/1869), ss. 154-170.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1287 (1870), 25. Def'a, İstanbul: Darü't-Tıbaat'ül-Amire, (1287/1870), ss. 172-187.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1288 (1871), 26. Def'a, İstanbul: Darü't-Tıbaat'ül-Amire, (1288/1871), ss. 190-205.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1289 (1872), 27. Def'a, İstanbul: Darü't-Tıbaat'ül-Amire, (1289/1872), ss. 178-193.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1290 (1873), 28. Def'a, İstanbul: Darü't-Tıbaat'ül-Amire, (1290/1873), ss. 172-188.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1291 (1874), 29. Def'a, İstanbul: Matbuat-ı Maarif, (1291/1874), ss. 182-194.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1292 (1875), 30. Def'a, İstanbul: Matbuat-ı Maarif, (1292/1875), ss. 207-218.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1293 (1876), 31. Def'a, İstanbul: Matbuat-ı Maarif, (1293/1876), ss. 207-219.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1294 (1877), 32. Def'a, İstanbul: Halil Efendi Matbaası, (1294/1877), ss. 584-599.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1295 (1878), 33. Def'a, İstanbul: Rıza Efendi Matbaası, (1295/1878), ss. 475-490.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1296 (1879), 34. Def'a, İstanbul: Hacı Hüseyin Efendi Matbaası, (1296/1879), ss. 254-264.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1297 (1880), 35. Def'a, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1297 (1880), ss. 280-292.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1298 (1881), 36. Def'a, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1298 (1880), ss. 305-314.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1299 (1882), 37. Def'a, İstanbul: Matbuaat-ı Maarif, 1299 (1882), ss. 374-382.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1300 (1883) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 38. Sene, Tertib Eden: Maarif Nezareti, İstanbul: Matbaa-i Ebu'z-Ziya, 1299 (1882), ss. 346-356.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1301 (1884) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 39. Sene, Tertib Eden: Maarif Nezareti, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1301 (1884), ss. 557-570.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1302 (1885) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 40. Def'a, Tertib Eden: Maarif Nezareti, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1302 (1885), ss. 568-581.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1303 (1886) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 41. Def'a, Tertib Eden: Maarif Nezareti, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1303 (1886), ss. 479-487.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1304 (1887) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 42. Sene, Tertib Eden: Maarif Nezareti, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1304 (1887), ss. 434-441.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1305 (1888) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 43. Def'a, Tertib Eden: Maarif Nezareti, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1305 (1888), ss. 345-355.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1306 (1889) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 44. Sene, Tertib Eden: Sicill-i Ahval Komisyon-ı Umumisi, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1306 (1889), ss. 746-755.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1307 (1889) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 45. Sene, Tertib Eden: Sicill-i Ahval Komisyon-ı Umumisi, İstanbul: Matbaa-i Amire, (1307/1889), ss. 842-854.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1308 (1890), 46. Sene, Tertib Eden: Sicill-i Ahval Komisyon-ı Umumisi, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1308 (1890), ss. 834-846.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1309 (1891), 47. Sene, Tertib Eden: Sicill-i Ahval Komisyon-ı Umumisi, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1309 (1891), ss. 866-878.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1310 (1892), 48. Sene, Tertib Eden: Sicill-i Ahval Komisyon-ı Umumisi, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1310 (1892), ss. 878-891.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1311 (1893), 49. Sene, Tertib Eden: Sicill-i Ahval Daire-i Umumisi, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1311 (1893), ss. 904-917.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1312 (1894), 50. Sene, Tertib Eden: Sicill-i Ahval Daire-i Umumisi, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1312 (1894), ss. 922-935.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1313 (1895), 51. Sene, Tertib Eden: Sicill-i Ahval Daire-i Umumisi, İstanbul: Matbaa-i Amire, (1313/1895), ss. 962-976.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1314 (1896), 52. Sene, Tertib Eden: Sicill-i Ahval Daire-i Umumisi, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, (1314/1896), ss. 968-982.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1315 (1897) Senesine Mahsus, 53. Sene, İstanbul: Alem Matbaası Ahmet İhsan ve Şurekası, (1315/1897), ss. 604-615.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1316 (1898) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 54. Sene, İstanbul: Alem Matbaası Ahmet İhsan ve Şurekası ve Mahmut Bey Matbaası, 1314 (1898), ss. 733-746.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1317 (1899) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 55. Sene, İstanbul: Daru'l-Hilafeti'l-Aliye Matbaa-i Amire, 1315 (1899), ss. 701-712.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1318 (1900) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 56. Sene, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası-Serviçen Matbaası, 1316 (1900), ss. 741-753.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1319 (1901) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 57. Sene, İstanbul: Daru'l-Hilafeti'l-Aliye Malumat-Tahir Bey Matbaası, 1317 (1901), ss. 805-817.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1320 (1902) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 58. Sene, İstanbul: Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1318 (1902), ss. 820-833.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1321 (1903) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 59. Sene, İstanbul: Alem Matbaası Ahmet İhsan ve Şurekası, 1319 (1903), ss. 880-894.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1322 (1904) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 60. Sene, İstanbul: Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şurekası, 1320 (1904), ss. 900-914.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1323 (1905) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 61. Sene, İstanbul: Matbaa-i Ahmet İhsan, 1321 (1905), ss. 974-988.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1324 (1906) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 62. Sene, İstanbul: Matbaa-i Ahmet İhsan, 1322 (1906), ss. 1038-1052.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1325 (1907) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 63. Sene, İstanbul: Matbaa-i Ahmet İhsan, 1322 (1907), ss. 1034-1048.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1326 (1908) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 64. Sene, İstanbul: Matbaa-i Ahmet İhsan, 1323 (1908), ss. 1034-1048.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1326 (1910) Sene-i Maliyesi, 65. Sene, İstanbul: Selanik Matbaası, (1326/1910), ss. 132-151.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1327 (1911) Sene-i Maliyesi, 66. Sene, İstanbul: Selanik Matbaası, 1327 (1911), ss. 146-165.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1328 (1912) Sene-i Maliyesi, 67. Sene, İstanbul: Selanik Matbaası, 1328 (1912), ss. 142-160.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1333-1334 (1918) Sene-i Maliyesi, 68. Sene, İstanbul: Hilal Matbaası, 1334 (1918), ss. 174-184.

Diğer Kaynaklar

Ant'apyan, P'. – Garatelyan, H'., "Mh't'ar Sepasdatsi", ***Haygagan Sovedagan Hanrakidaran***, Hador 7, Yerevan, 1981, 633-634.

Artınıan, Vartan, ***Osmanlı Devleti'nde Ermeni Anayasası'nın Doğuşu 1839-1863***, Çev.: Zülal Kılıç, İstanbul, Aras Yay., 2004.

Bebiroğlu, Murat, **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Nizamnameleri**, (ed.: Cahit Külekçi), İstanbul, 2008.

Beydilli, Kemal, ***II. Mahmut Devri'nde Katolik Ermeni Cemaati ve Kilise'nin Tanınması (1830)***, Türkçe Yayınlayanlar: Şinasi Tekin ve Gönül Alpay Tekin, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1995.

Çark, Y. G., ***Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler* 1453-1953**, İstanbul: Yeni Matbaa, 1953.

Ekrem, Reşat**,** ***Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*****,** İstanbul: Türkiye Matbaası, 1934.

Engelhardt, ***Tanzimat ve Türkiye***, Çev. : Ali Reşad, 1. bas. , İstanbul: Kaknüs, 1999.

Ermeni Katolik Patriği Hassun Efendiye Verilen Berat-ı Ali Sureti, Düstur, Dördüncü Cilt, ss. 844-848.

Ermeni Katolik Patriği Hasun Efendiye Verilen Berat-ı Ali Sureti, Düstur, Dördüncü Cilt, ss. 793-803.

Guleseryan, Papken At'oragits Gat'oğigos, B***admut'ivn Gat'oğigosats Giligioy***, Gatoğigosut'yun Hayots Medzi Dann Giligioy, Ant'ilias-Libanan, 1990.

Kenanoğlu, M. Macit, ***Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek***, İstanbul: Klasik Yay., 2004.

Ormanyan, Mağakia Arkebisgobos, ***Azkabadum Hay Uğğapar Yegeğetsioy Antskerı Sgizpen Minçev Mer Orerı Haragits Azkayin Barakanerov Badmuadz, II. Hador minçev 1808 Darin,*** Antilias-Lipanan: Gatoğigosut'yun Hayots Medzi Dann Giligioy, 2001.

Refik, Ahmet, "Osmanlı İmparatorluğunda Fener Patrikhanesi ve Bulgar Kilisesi", ***Türk Tarihi Encümeni Mecmuası***, On Beşinci Sene, Numara: 8(85), İstanbul, 1341, ss. 73-84.

Refik, Ahmet, "Türkiye'de Katolik Propagandası", ***Türk Tarihi Encümeni Mecmuası***, On Dördüncü Sene, Numara: 5(72), İstanbul, 1340, ss. 257-280.

Saydam, Abdullah, "Trabzon Şer'iye Sicillerindeki Fermanlara Göre Katolik Ermeniler ve Mezhep Değiştirme Yasağı", ***Tarih ve Toplum***, c. 34, S. 202, Ekim 2000, İstanbul: İletişim, 2000, ss. 4-10.

Seyfeli, Canan, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimler: Tur-Abdin Bölgesi", ***Geçmişten Günümüze Midyat Semposyumu***'nda Sunulmuş Bildiri, 19-20 Haziran 2003, Midyat-Mardin, 2003.

Seyfeli, Canan, " Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin İdari Yapısı: Süryani Kadim Kilisesi Örneği", ***Süryaniler ve Süryanilik I***, (Haz.: Ahmet Taşğın, Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli), Ankara: Orient Yay., 2005, ss.251-265.

Seyfeli, Canan, "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler (1847-1918)", ***Süryaniler ve Süryanilik I***, (Haz.: Ahmet Taşğın, Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli), Ankara: Orient Yay., 2005, ss. 49-140.

Seyfeli, Canan, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin İdari Yapısı: Ermeniler Örneği", ***Milel ve Nihal***, c. 1, S. 1, Aralık 2003, ss. 125-156.

Seyfeli, Canan, "The Administrative Structure of the Syrian Al-Kadim Church during the Ottoman Empire", ***IX. Symposium Syriacum du 20 au 23 Septembre 2004***, Universite Saint-Esprit de Kaslik, Jounieh-Liban, 2004.) Sempozyumda sunulmuş bildiri.

Seyfeli, Canan, ***Ecmiatzin Kat'oğikosluğu'nun Ermeni Kilisesi'ndeki Yeri***, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.

Seyfeli, Canan, ***İstanbul Ermeni Patrikliği, Kuruluşu ve Tarihten Günümüze İdari Yapısı***, Ankara: Aziz Andaç Yay., 2005.

Şdıgyan, S., "Mh't'aryan Miapanut'yun", ***Haygagan Sovedagan Hanrakidaran***, Hador 7, Yerevan, 1981, 635-637.

Tcholakian, Hovhannes J., ***L'eglise Armenienne Catholique En Turquie***, İstanbul: Ohan Mat. , 1998.

Özet

Osmanlı Devlet Salnamelerinde Katolik Ermeniler (1847-1918)

Makalenin konusu Katolik Ermenilerin 1847-1918 yılları arasındaki durumlarıyla ilgilidir. Kaynağı bu tarihler arasında 68 sayı yayımlanmış olan Osmanlı Devlet Salnameleridir. Amacı Osmanlı resmi yayın organlarında Katolik Ermenilere bakışı ortaya koymaktır. Ayrıca Katolik Ermenilerin ayrı bir millet olarak kabul edilmeleri ve diğer Katoliklerin durumlarının resmi belgelerden hareketle anlaşılmasını kolaylaştırmaktır. Osmanlı, gayrimüslimleri "fetih öncesi yapının korunması" ilkesine göre idare etmiştir. Fetihten önce, Osmanlı idaresi altındaki coğrafyada yaşayan Katolik Ermeniler kendilerine ait bir hiyerarşi oluşturamamışlardır. Ermeniler arasında Katolikliğin yayılması Ermenilerin yaşadığı bölgelerin çoğunda fetih sonrasında, Osmanlı idaresi altında gelişmiştir. Katolik Ermenilerin çoğalıp, Romaya ayrı bir hiyerarşi olduklarını kabul ettirdiklerinde, 1740'da, Osmanlı onları İstanbul Ermeni Patrikliği aracılığıyla idare ediyordu. Osmanlı, fetih öncesi yapıyı korumaya çalıştığı için bu Katolik Ermenileri ayrı bir hiyerarşi, yani millet olarak kabul etmemiştir. Bu nedenle belgelerde eski hiyerarşiyi 'asıl Ermeniler' diye isimlendirmiştir. Ancak Katolik hiyerarşiyi Sultan Mahmut 1830'da kabul etmiştir. İlk Katolik lider rahip Andon Nurican seçilmiştir. Roma, onu İstanbul başpiskoposu olarak onaylamıştır. Ancak hükümet, Osmanlı uyruğundan olmadığı için kabul etmemiştir. Yerine Hagop Çukuryan seçilmiş ve Osmanlı 5 Ocak 1831'de onaylamıştır. Osmanlı hükümeti patrik unvanını ilk olarak 1835'te kabul etmiştir. Katolik Ermeni Hiyerarşisine diğer Katolik milletler (Süryani Katolik, Keldani, Maruni, Melkit, Bulgar Katolik) de bağlanmıştır. Osmanlı Katoliklerinden Rum Melkitler ve Ermeni Katoliklerin ayrı millet olarak kabul edilmesi ilk salnamede ayrı kaydedilmelerinden anlaşılmaktadır. Sonuç olarak Katolik Ermeniler, gayrimüslimlere yer verilen ilk salnameden sonuncusuna kadar sadece bir sayıda kaydedilmemişlerdir. Bunun yanında Osmanlı devletindeki Katoliklerin karmaşık yapılanması, aynı anda iki merkez ve lider gibi, salnamelere de yansımıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Hıristiyanlık, Ermeniler, Ermeni Katolik Patrikliği, Osmanlı Devlet Salnameleri, Gayrimüslimler, Osmanlı Gayrimüslimleri İdare Sistemi.

Abstract

Catholic Armenians in Salnamas of Ottoman State (1847-1918)

The subject of this article is related to conditions of Armenian Catholics between 1847 and 1918 in Ottoman State. I referenced to the Ottoman State Annuals (Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye) issued 68 issues. The aim is to present the point of view to Armenian Catholics in Ottoman official publications. Separately, it is facilitate to be understood Armenian Catholics admitted as a different 'nation (millet)' and conditions of the other Ottoman Catholics. Ottoman administrated non-muslims in accordance with the principle "keeping the pre-conquest structure". İn the pre-conquest, Armenian Catholics in Ottoman territory didn't have different catholic hierarchy, so they did'nt be admitted as a different nation. Separately, Armenians admitted catholic creed progressively multiplied in Ottoman period. When Pope approved Ottoman Catholic Armenians as a different hierarchy in 1740, they were administrated over Armenian Patriarchate of İstanbul. Ottoman governments didn't acceptance them as a different 'nation (millet)'. Because, they endeavored to keep the pre-conquest structure. So, Apostolic Armenians are named as 'original Armenians' (asıl Ermeniler) in Ottoman documents. They are admitted as a different hierarchy (nation-millet) by Sultan Mahmut II (1830). Priest Andon Nurican was elected as the first leader of Ottoman Catholic Armenians. Pope approved him as the archbishop of İstanbul. But, Ottoman government didn't approve because of the fact that he wasn't a citizen of Ottoman. Hagop Chuqurian was elected in place of him. Ottoman government approved him as the leader of Ottoman Catholics on 5 January 1831. The second leader was entitled patriarch by Ottoman government in 1835. The other Ottoman Catohilic Nations (Syrian Catholics, Chaldeans, Maronites, Melkites, Bulgarian Catholics) were subordinated to Armenian Catholic hiearchy. In the first Ottoman State Annual (1263/1847), Armenian Catholics and Greek Melkites are recorded as different nations. As a result, Armenian Catholics is unrecorded in only one issue from first to last recorded non-muslims. Besides, the sophisticated structure of Ottoman Catholics, such as two leaders and centres of patriarchate at the same time, is appeared in Annuals, too.

Keywords: Ottoman State, Chiristianity, Armenians, Patriarchate of Armenian Catholic, Ottoman State Annuals, non-muslims, the Administration of non-muslims in the Ottoman State.